

JOSEP LUÍS PASCUAL BENITO

Les coves sepulcral·s de l'Alberri (Cocentaina) El poblament de la Vall Mitjana del riu d'Alcoi durant el III mil·lenari BC

La intensa tasca de prospecció i treballs topogràfics que el CENTRE D'ESTUDIS CONTESTANS ha desenvolupat els darrers setze anys a la Serra de l'Alberri, i la cessió de vàries col·leccions particulars per a la creació del Museu Arqueològic de Cocentaina, fa que disposem en l'actualitat d'un interessant corpus de material arqueològic perteneixent a aixovars de coves sepulcral·s dels grups humans que durant el tercer mil·lenari abans de la nostra Era poblaven la vall mitjana del riu d'Alcoi o Serpis.

La Serra de l'Alberri, terme municipal de Cocentaina, és l'aliniació més oriental de la Serra de Mariola, massís que tanca per l'oest la depressió per on discorreix la conca mitjana del riu d'Alcoi. Es tracta d'una abrupta elevació formada per roques calcàries grisenques que s'hi tornen negres prop de la cim, motiu pel que també es coneix en la comarca com a "Pic Negre" (Fig. 1)

Tenim constatada l'existència en les vessants de l'Alberri de quasi una vintena de cavitats d'origen kàrstic, nou de les quals, situades en un espai de poc més d'un quilòmetre entre els 800 i els 900 metres sobre el nivell del mar, contenen el material arqueològic que ací estudiem (Fig. 2).

Són coves d'escases dimensions, entre els 2 i els 19 metres de mínim i màxim recorregut, quasi sempre amb petites entrades i un desenvolupament tubular.

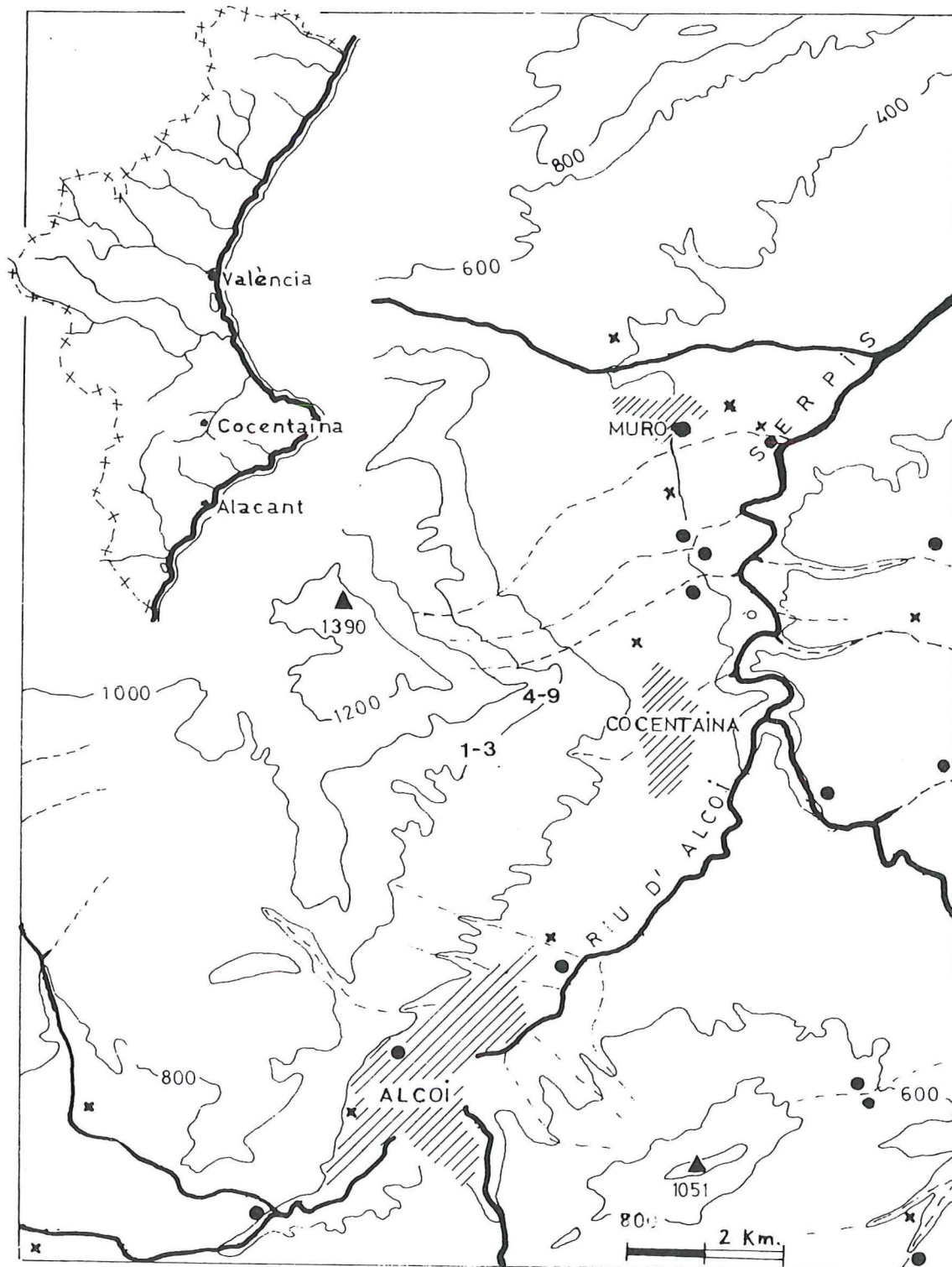

Fig. 1: Part de la Conca alta i mitjana del riu d'Alcoi. Numerades de l'1-3 i 4-9 les coves d'enterrament. Els punts senyalen els llocs d'habitat amb estructures; les "x" les troballes soltes.

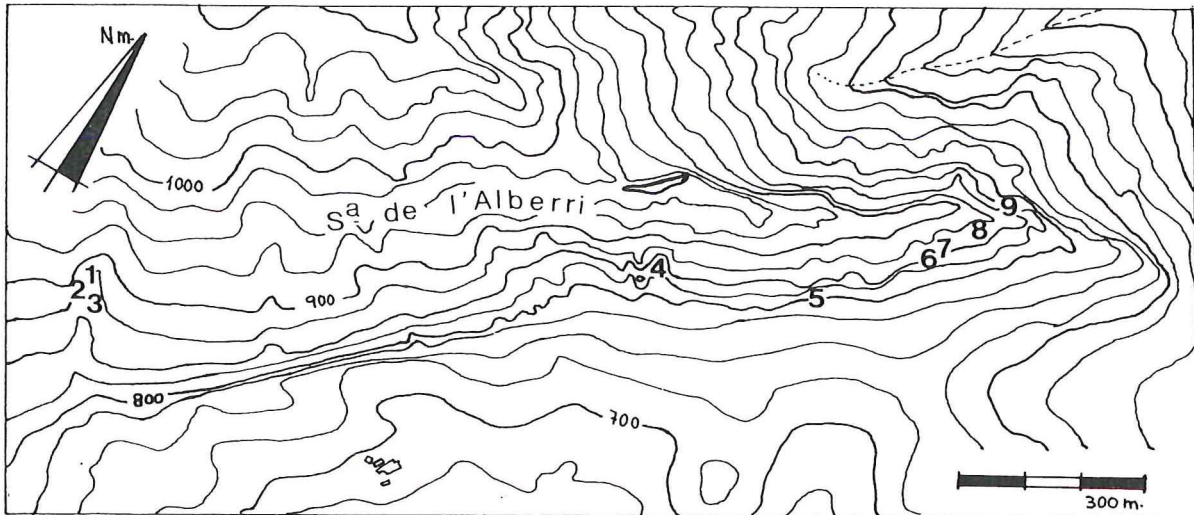

Fig. 2: Localització de les coves d'enterrament: 1: Aranyes. 2: Racó Tancat. 3: Tancada. 4: Llidoner. 5: Balconet (o Fosca). 6: Conill. 7: Pou. 8: Paella. 9: Negre.

La proximitat d'aquests jaciments a la penya on s'assenta el Castell de Cocentaina, alimentà per molt temps la creència popular de que en eixes covetes amagaven els "moros" els seus tresors, una de les causes per les que hi han estat àvidament remogudes.

Un primer apartat el dedicaren a l'estudi dels materials, indicant la seva procedència i localització actual i ometent la descripció dels jaciments a l'acompanyar al text la planimetria dels mateixos.

En segon lloc tractarem de valorar-los en el seu context cronocultural i de veure les relacions amb els llocs d'habitació.

Les coordenades indicades al principi de cada jaciment, corresponen als quatre quarts de la fulla 821 (Alcoi) de la Cartografia militar d'Espanya, edició 1955.

Al final de la descripció de cada peça, s'hi senyalen les mides en mil·límetres, indicant l'altura, l'amplària i gruixària respectivament. Els números tancats entre parèntesi indiquen la figura i l'ordre dins d'ella de cada peça¹.

¹ Els dibuixos de la indústria lítica en sílex, exceptuant-hi els de la figura 19, han estat realitzats per Eduard Faus Terol.

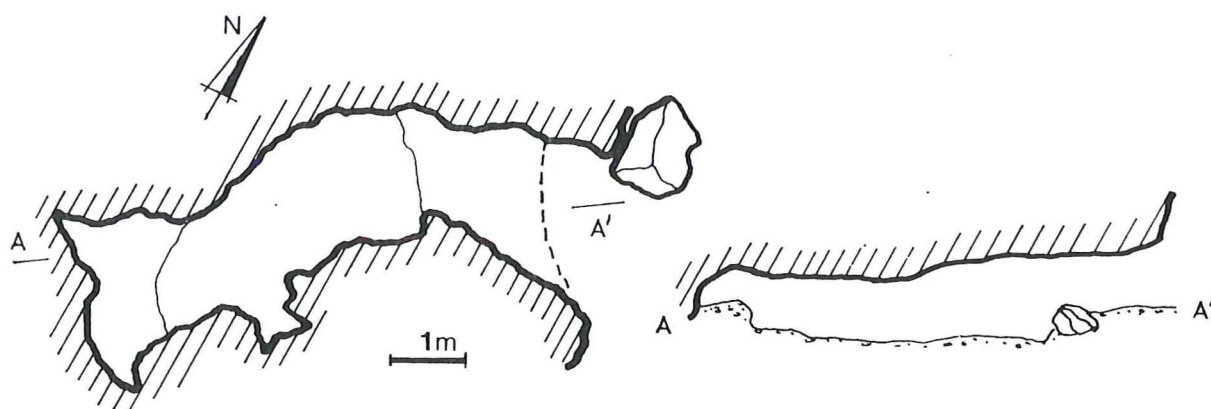

Fig. 3: Cova de les Aranyes.

I.- ELS JACIMENTS:

1.- COVA DE LES ARANYES (Fig. 3)

38° 44' 15'' N. i 3° 12' 50'' E.

L'any 1973 s'excavà uns 30 cm. de sediment, trobant-se en l'actualitat els materials arqueològics dipositats en el C.E.C.:

Sílex:

- Punta de fletxa d'aletes i peduncle. Retoc pla, bifacial i cobrent. 25 x 18 x 3. (4, 1).
- Truncadura recta sobre fulla fragmentada. Vora dreta amb retoc simple i continu. 22 x 19 x 6. (4, 2).
- Id. 26 x 14 x 3. (4, 3).

Pedra:

- Gra de collar cilíndric de pedra polida blanca. Perforació bitroncocònica. 7 x 6. (4, 4).

Os treballat:

- Possible mànec. Canya d'os amb l'epífisi molt corroïda que presenta facetes de poliment. 92 x 21 x 18. (4, 6).

Petxina:

- *Glycymeris gaditanus* amb el natis perforat (4, 7).
- Varis fragments de valva de *Glycymeris gaditanus*.
- 3 *Dentalium* (4, 8).
- 5 fragments de valva de *Mitylus edulis*.

Metall:

- Gra de collar bitroncocònic (coure ?). Perforació cilíndrica. 0,90 gr. 7 x 5. (4, 5)

Ceràmica:

- Fragment de vora de tendència semiesfèrica. (4, 9).
- Fragments de vora i cos d'un vas semiesfèric. (4, 10).
- Fragment de vora d'un vas de tendència tancada. (4, 11).
- Fragment de vora amb una incisió paral·lela al llavi, potser producte del tractament de la superfície allisada. (4, 12).

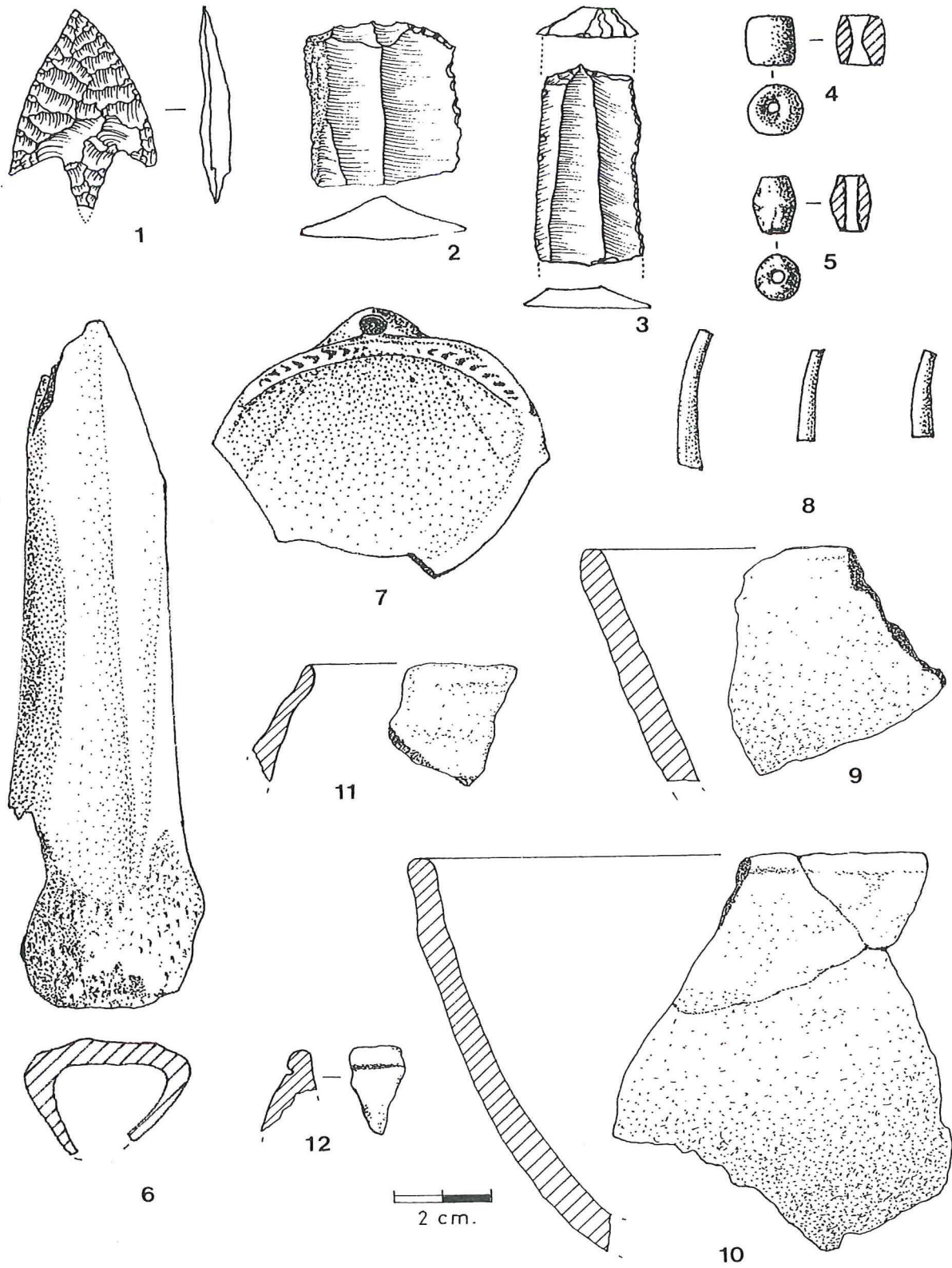

Fig. 4: Aranyes: 1-3: sílex. 4: pedra. 5: metall. 7-8: petxina. 6: os. 9-12: ceràmica. (1-6: tamany natural. 9-12: segons escala).

- 2 fragments de vora i 30 fragments atípics de grossors entre els 3 i els 10 mm. Pastes grisenques amb escàs desengrassant de petit tamany. Superfícies allisades, marrons i rogenques. Hi ha fragments d'almenys tres vasos.

Restes humans:

- 2 peces dentàries perteneixents a un individu adult.
- 2 fèmurs.
- 15 fragments d'ossos llargs.

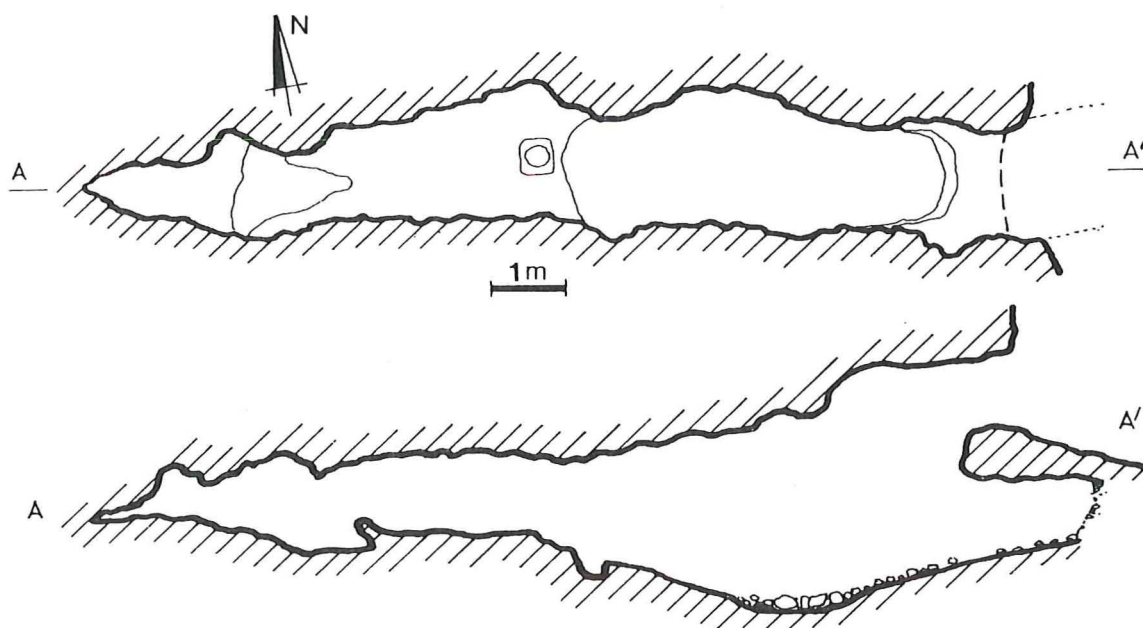

Fig. 5: Cova del Racó Tancat.

2.- COVA DEL RACÓ TANCAT (Fig. 5)

38° 44' 10'' N. i 3° 12' 55'' E.

El jaciment fou objecte d'excavacions clandestines a principi dels anys setanta, formant-se per eixe motiu la plataforma de terra que hi ha davant de la cova, on membres del C.E.C trobàrem algunes peces arqueològiques. Actualment només hi ha sedimentació en una gatera circular d'un metre de diàmetre, situada sota l'entrada i que, potser continue fins a una petita entrada triangular taponada que dista cinc metres de l'entrada actual de la cova.

Al centre de la cavitat, excavat en la colada que cobreix quasi tota la superfície, hi ha un morter quadrat en la boca (40 per 40 cm.) i circular al fons amb 30 cm. de diàmetre. Aquests tipus de morters són freqüents

per les coves de la zona i, segons notícies verbals, estaven destinats a la fabricació de pólvora.

El material arqueològic s'hi conserva actualment al C.E.C.:

Sílex:

- Punta de fletxa foliàcia. Retoc pla, bifacial, invasor total en una cara i parcial en l'altra. 40 x 16 x 4. (6, 1).
- Punta de fletxa romboïdal. Retoc pla, bifacial, invasor total en una cara i lateral en l'altra. 39 x 19 x 8. (6, 2)
- Id. amb les vores superiors dentades. Retoc pla, bifacial i cobrent. 36 x 17 x 6. (6, 3)
- Punta de fletxa romboïdal amb munyons laterals poc marcats. Sílex tabular. Retoc pla, bifacial total. 43 x 21 x 5 (6, 4).
- Id. Sobre fulla. Retoc pla, bifacial, invasor total en cara superior i marginal en la inferior. 32 x 18 x 4. (6, 5).
- Id. Sobre fulla. Retoc pla, bifacial, invasor en cara superior i lateral continu en la inferior. 48 x 19 x 5. (6, 6).
- Id, amb les vores superiors dentades. Sílex tabular. Retoc pla, bifacial, continu. 33 x 18 x 3. (6, 7).
- Punta de fletxa pedunculada. Retoc pla, bifacial i cobrent. 46 x 17 x 4. (6, 8).
- Id. id. 35 x 23 x 4. (6, 9).
- Id. amb les vores superiors dentades. Retoc pla, bifacial, invasor total en una cara i parcial en l'altra. 41 x 18 x 5. (6, 10).
- Punta de fletxa pedunculada. Retoc pla, bifacial, invasor en una cara i lateral continu en l'altra. 26 x 22 x 5. (6, 11).
- Raspador simple en musell sobre ascla atípica de según ordre. 16 x 20 x 5. (6, 12).
- Dent de falç sobre ascla. Pàtina de sega en la vora dentada. 20 x 16 x 5. (7, 1).
- Id. Presenta dos cops de burí en la vora oposta a la dentada. 25 x 15 x 6. (7, 2).
- Truncadura simple sobre fulla. Retoc continu, directe, sobreelevat bilateral. 43 x 14 x 6. (7, 3).
- 3 Fulletes amb senyals d'utilització: 43 x 10 x 3. (7, 4); 33 x 12 x 3. (7, 8) i 28 x 11 x 2 (7, 9).
- Fulla amb senyals d'utilització i pàtina de sega en vora dreta. 43 x 13 x 4. (7, 5).
- Ascla laminar amb retoc directe, marginal en les dues vores. 31 x 22 x 6. (7, 6).
- Fulla. Fragment medial. Senyal d'ús en una vora. 35 x 15 x 3. (7, 7).
- Ascla amb moxa retocada en vora esquerra i retoc invers, simple en la dreta. 17 x 12 x 4. (7: 10).
- 14 ascles.

Pedra

- Aixola de pedra polida. Color blanquinós ribetetjat en verd i groc. 37 x 23 x 12. (7: 11).
- Gra de collar bitroncocònic. Perforació bitroncocònica. 14 x 7. (7: 12).

Os:

- Agulles de cap diferenciat cilíndric. 3 fragments distals. A un d'ells s'uneixen quatre fragments medials de cos medint 139 mm. (8: 1, 2 i 3).
- 7 fragments medials d'agulles de cos cilíndric. (8: 4, 5, 6 i 7).
- 3 fragments proximals d'agulles de cos cilíndric (8: 8, 9 i 10).
- 3 fragments medials d'agulla o espàtula. Secció planoconvexa, aplanades amb vores redondejades o bisellades. (8: 11, 12 i 13).
- Fragment proximal d'espàtula molt polimentada. (8: 14).
- Agulla de secció planoconvexa que conserva part de l'epífisi. 96 x 8 x 3. (8: 15).
- Penjoll acanalat. Secció del cos circular i del cap perforat rectangular. 22 x 4. (9: 1).

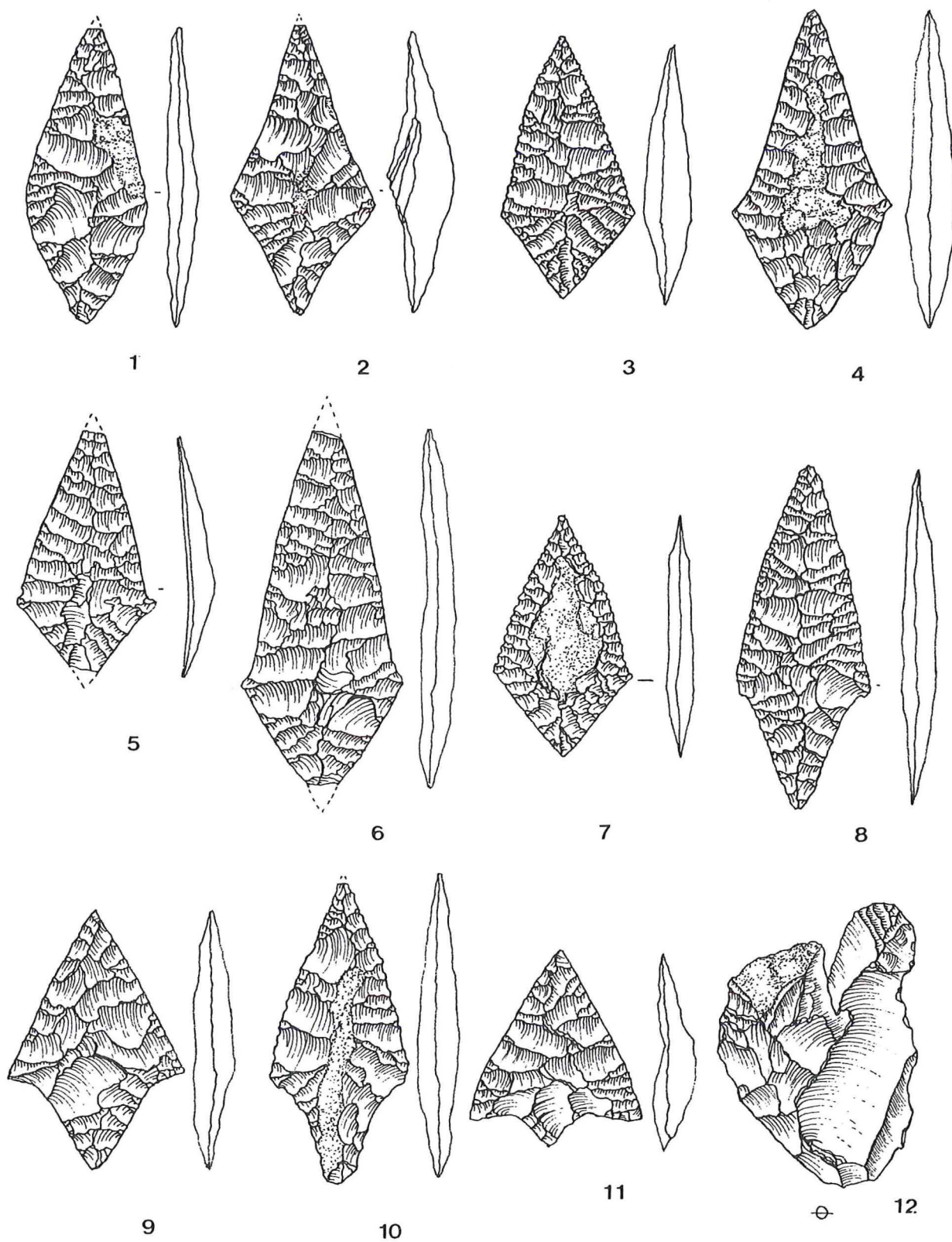

Fig. 6: Racó Tancat: sílex (tamany natural).

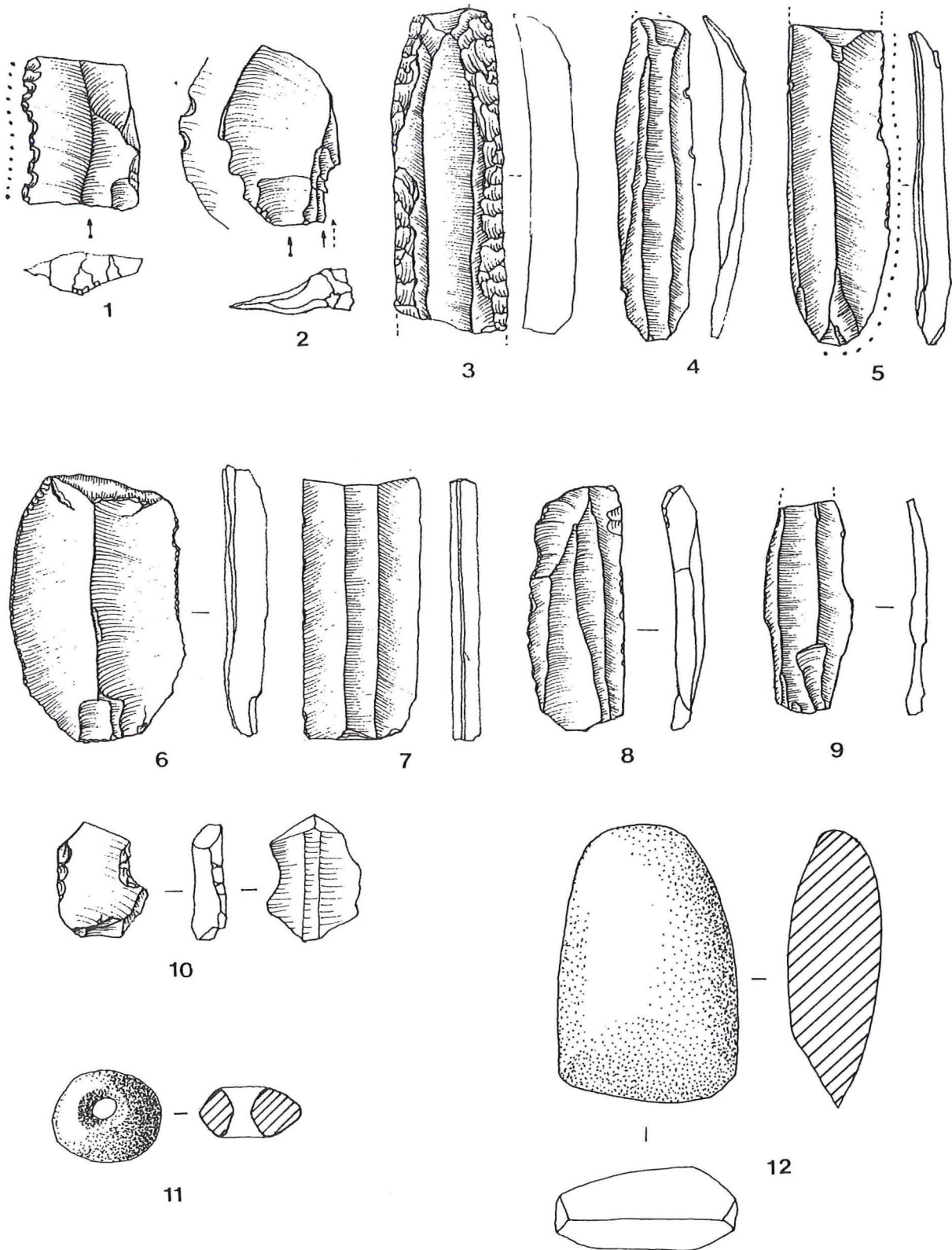

Fig. 7: Racó Tancat: 1-10: sílex. 11-12: pedra polida. (Tamany natural).

- Penjoll acanalat. Meitat longitudinal. 25 x 5. (9: 2).
- Penjoll acanalat. Fragment de cap i cos. Secció circular. (9: 3).
- Cap mòvil d'agulla amb decoració acanalada. Altura: 10,5 mm. Diàmetre: 11 mm. (9: 4).
- 7 penjolls de base abultada realitzats sobre dents. (9: 6-12).
- Part proximal de costella de càprit amb set incisions paral·leles en una cara.

Petxina:

- Penjoll subtriangular amb la perforació pròxima a l'extrem apuntat, realitzat sobre retall de pecten. 23 x 11 x 2. (9: 5).

Fusta:

- Peça amb un extrem apuntat i secció de tendència lenticular. Fortament alterat, sobre tot en la part central d'una cara, on ha perdut part de la matèria. 147 x 24 x 12. (9: 13).
- Agulla amb el cap decorat per diverses acanaladures que deixen cosos bitroncocònics. Secció circular. 66 x 7. (9: 14).

Ceràmica:

- Fragment de vora de tendència tancada. Pasta amb poc desengrassant. Superfície descuidada.
- Fragment de vora i cos d'un vas globular. Pasta amb abundant desengrassant que en ocasions ix a la superfície allisada. Diàmetre boca: 20 cm. (9: 15).
- 36 fragments atípics de ceràmica llisa.

Restes humans:

- 142 peces dentàries, tres d'elles cremades, corresponents a un mínim de 34 individus, dels que 27 són adults i 7 menors de deu anys. D'especial interès resulta un primer premolar inferior esquerre, que presenta en el canal radicular un orifici circular que deixa veure la cavitat pulpar. Observat pel microscòpi i en radiografia, es poden veure algunes línies molt fines, perpendiculars a l'orifici, que podrien ser el resultat dels moviments d'entrada i exida d'un perforador².
- Fragment distal esquerre de mandíbula amb dos molars.
- 3 fragments medials de mandíbula, dos d'ells cremats.
- Meitat dreta de mandíbula amb quatre peces dentàries.
- Fragment esquerre de mandíbula.
- 5 fragments d'ossos llargs.

Altres materials:

- Fragment de sigil.lata D, decorat amb motius de plomes d'au.
- Un clau de ferro i alguns fragments de plom.

² B. CLOQUELL: "Dos nuevos casos de alteraciones artificiales en piezas dentarias eneolíticas". *Actas del IV Congreso Español de Antropología Biológica*. Barcelona, 1985, pp. 417-423.
A BLAI CLOQUELL RODRIGO devem la determinació del número mínim d'individus inhumats en les coves de L'Alberri

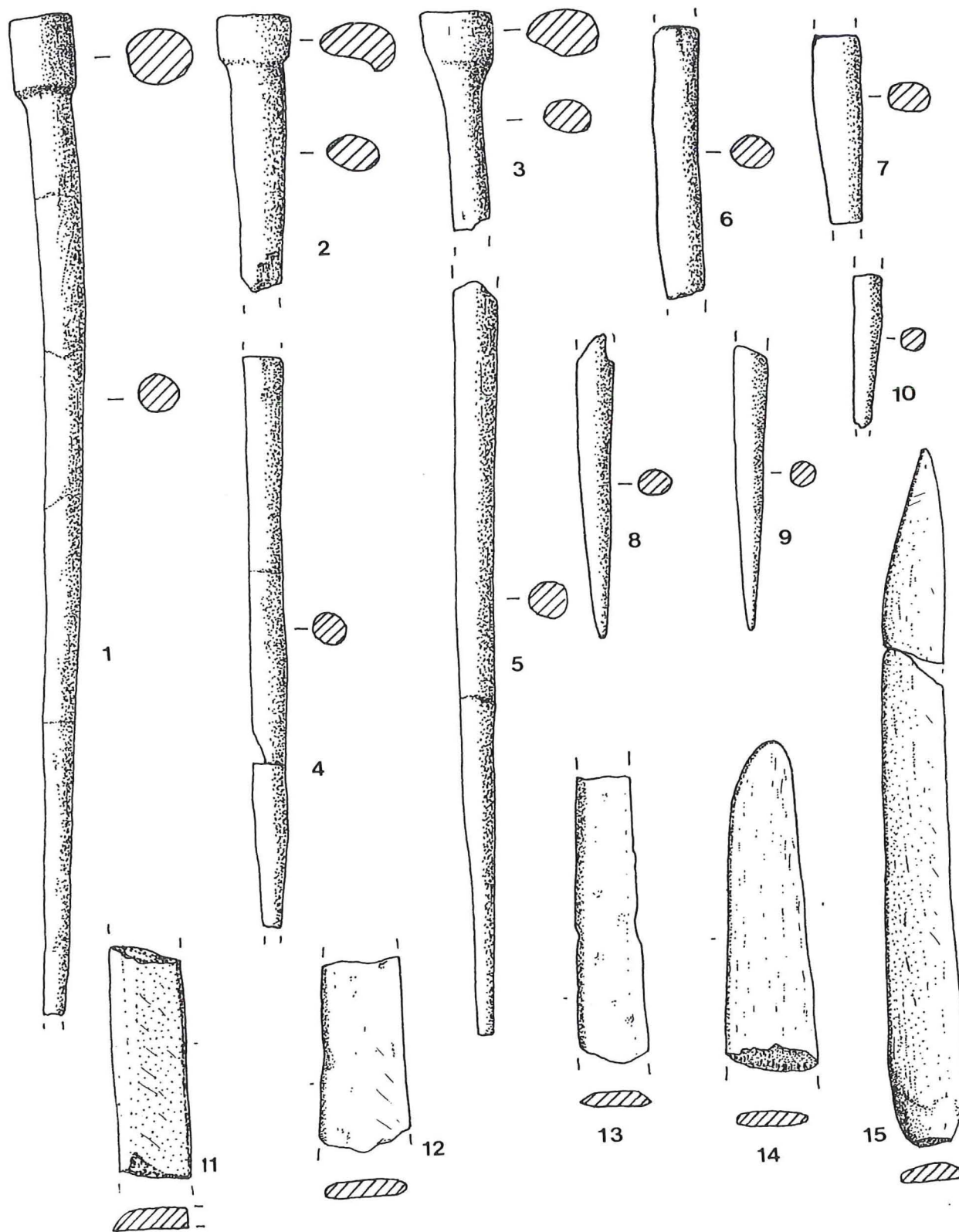

Fig. 8: Racó Tancat: os. (tamany natural).

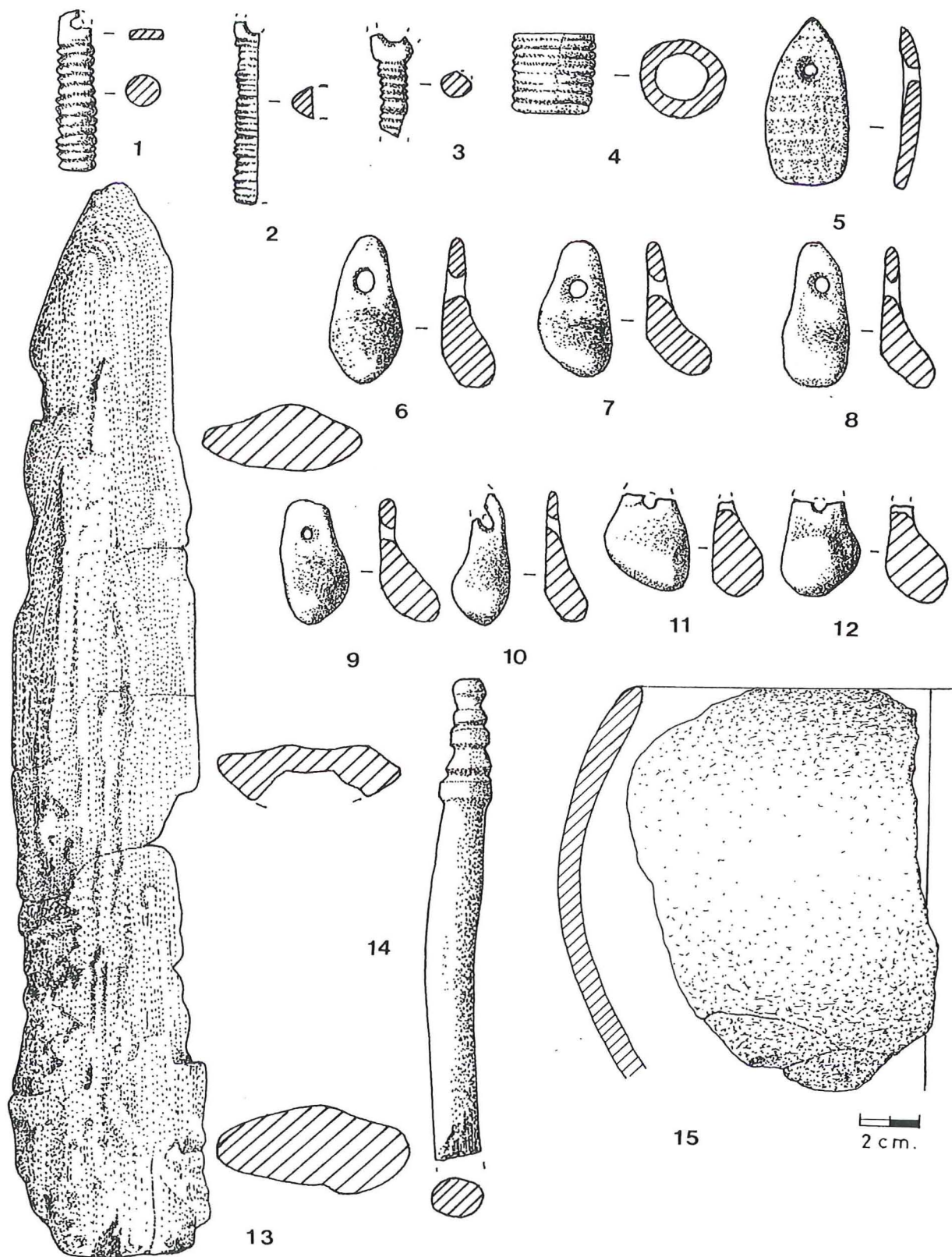

Fig. 9: Racó Tancat: 1-4: os. 5: petxina. 6-12: dents perforades. 13-14: fusta. 15: ceràmica. (1-14: tamany natural. 15: segons escala).

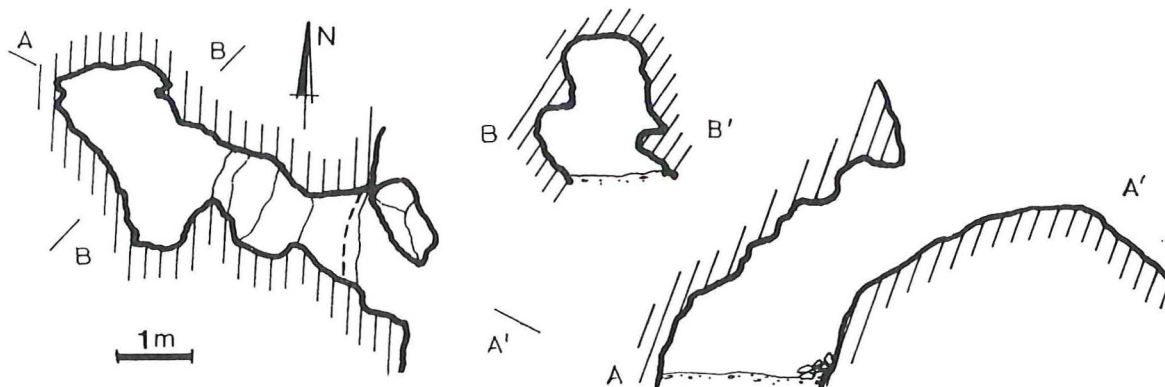

Fig. 10: Cova Tancada.

3.- COVA TANCADA (Fig. 10)

38° 44' 12'' N. i 3° 12' 53'' E.

Excavada en 1973, els materials que aquí estudiem s'hi troben dipositats en el C.E.C.:

Sílex:

- Punta de fletxa fragmentada. Retoc pla i bifacial, cobrent en una cara i lateral en l'altra: (11: 1).
- Truncadura oblíqua sobre fulla retocada. 43 x 16 x 5. (11: 2).
- Fulleta. Fragment medial. 22 x 7 x 2. (11: 3).
- Nucli piramidal amb un sol pla de percussió. (11: 4).
- Nucli informe. (11: 5).

Os:

- Penjoll acanalat. Meitat longitudinal. Secció oval. Llarg: 32 mm. (11: 6).

Fusta:

- Gra de collar de secció bitroncocònica. 9 x 6 (11: 7).

Ceràmica:

- 4 Fragments de vora i cos d'un vas de tendència globular. Diàmetre boca 14 cm. (11: 9).
- 2 fragments de vora d'un vas de parets obertes. (11, 8).
- 5 fragments de vora i 21 fragments atípics de ceràmica llisa a mà. Pasta amb abundant desengrasant i superfícies allisades. Almenys, hi ha restes de tres vasos.

Restes humans:

- 4 peces dentàries corresponents a dos individus adults.

Altres materials:

- Semiesfera metàl·lica (coure o bronze) amb una perforació en el centre. 25 x 12. 5,80 gr.

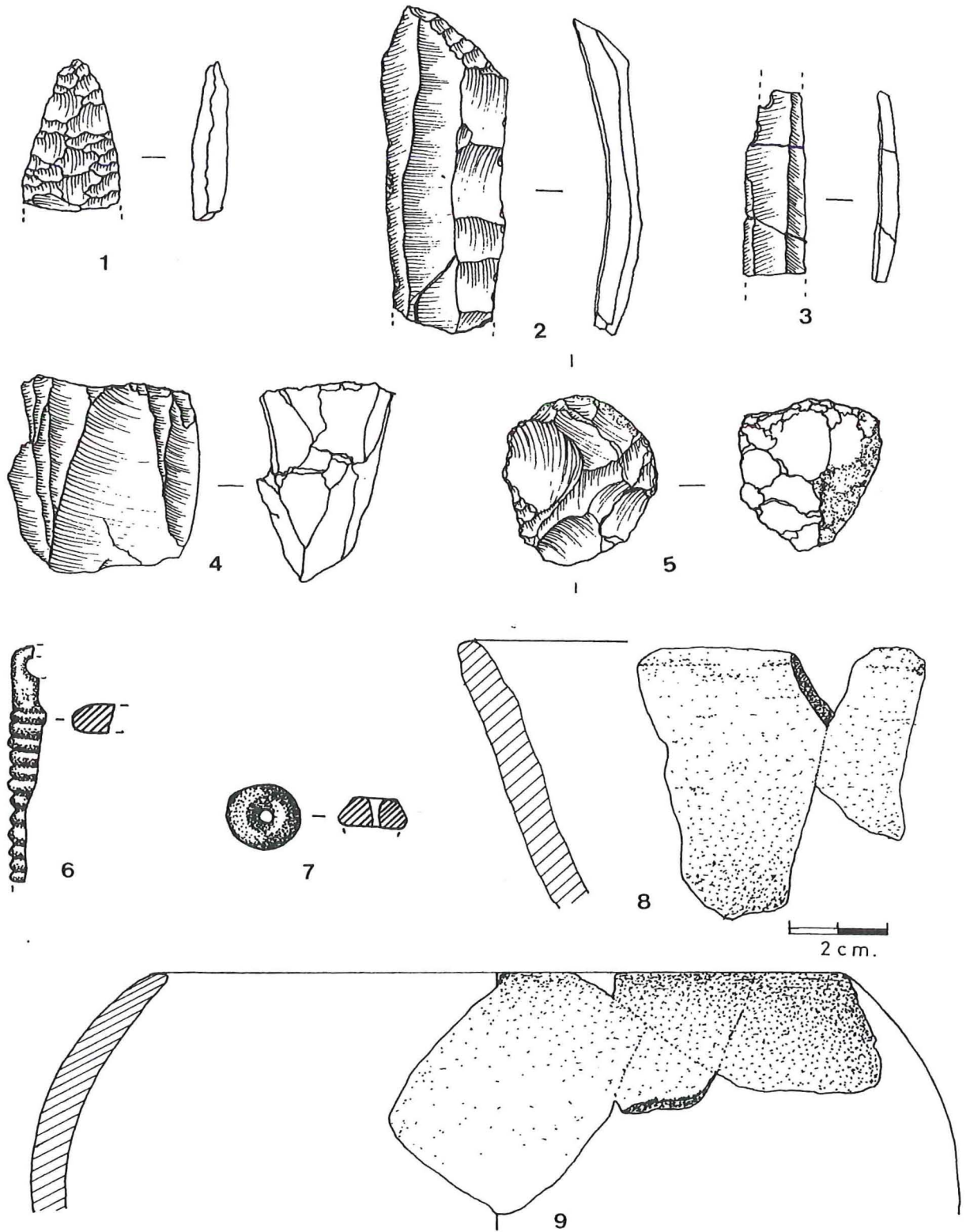

Fig. 11: Tancada: 1-5: sílex. 6: os. 7: fusta. 8-9: ceràmica. (1-7: tamany natural. 8-9: segons escala).

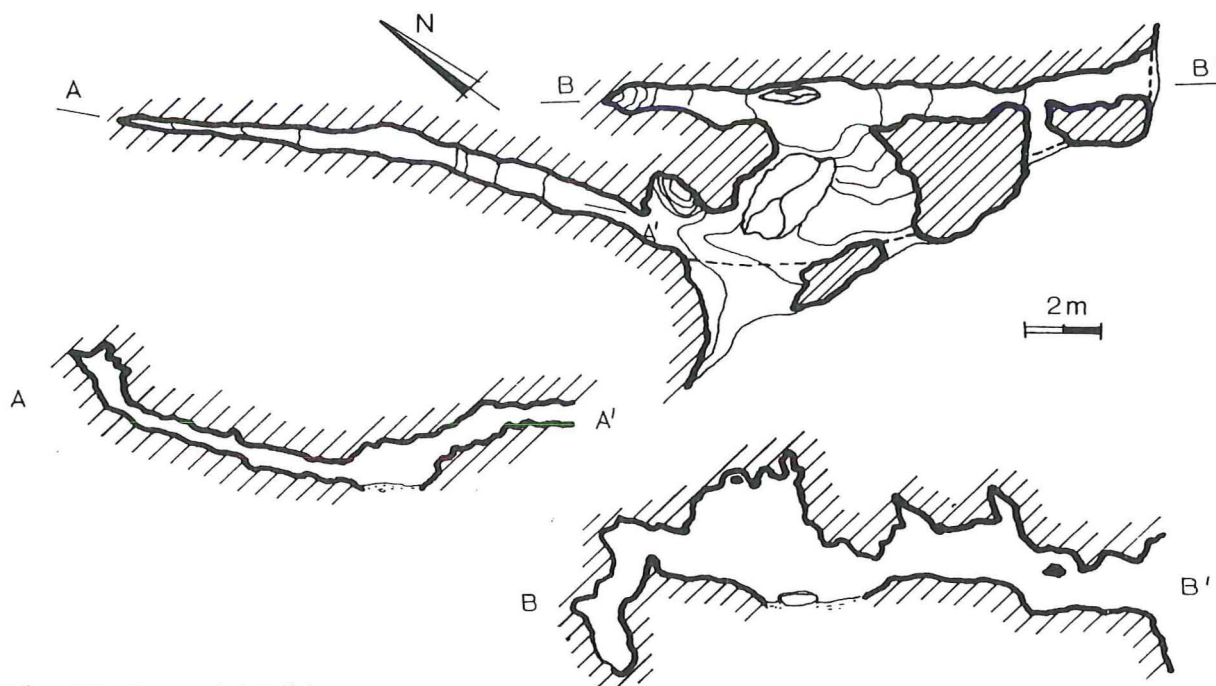

Fig. 12: Cova del Llidoner.

4.- COVA DEL LLIDONER

38° 44' 38'' N. i 3° 13' 30'' E.

Fou objecte d'excavacions pels anys seixanta. Posteriorment, membres del C.E.C. efectuaren alguns prospeccions per la zona, trobant alguns materials en la mateixa cova i pels seus voltants.

Els materials que ací descrivim es troben en l'actualitat en el C.E.C.:

Sílex:

- 2 puntes de fletxa foliàcies. 45 x 18 x 5. (13: 1) i 26 x 11 x 4. (13: 5).
- 2 puntes de fletxa foliàcies amb munyons laterals poc marcats. 44 x 13 x 4. (13: 3), i 35 x 13 x 4. (13: 4).
- Punta de fletxa romboïdal. 36 x 24 x 5. (13: 2).
- Punta de fletxa pedunculada. 35 x 18 x 6. (13: 6).
- 2 puntes de fletxa cruciformes: 34 x 22 x 6 (13: 7) i 25 x 14 x 5 (13: 8)

Totes les puntes de fletxa ténen retoc pla, bifacial i cobrent.

- Raspador simple sobre ascla. Retoc mixte en vora dreta, pla en cara dorsal i simple en la ventral. 50 x 32 x 11 . (13: 9).
- Ascla laminar amb la vora esquerra denticulada. 54 x 29 x 7. (13: 10).
- 2 dents de falç sobre ascla. 22 x 20 x 4 (13: 11) i 22 x 14 x 4 (13: 12).
- Fulla. Fragment distal. Retocs marginals mixtes en les dues vores. 57 x 16 x 4 (14: 1)
- Ascla. Retocs marginals en vora dreta. 57 x 16 x 7 (14: 2).
- 5 ascles.

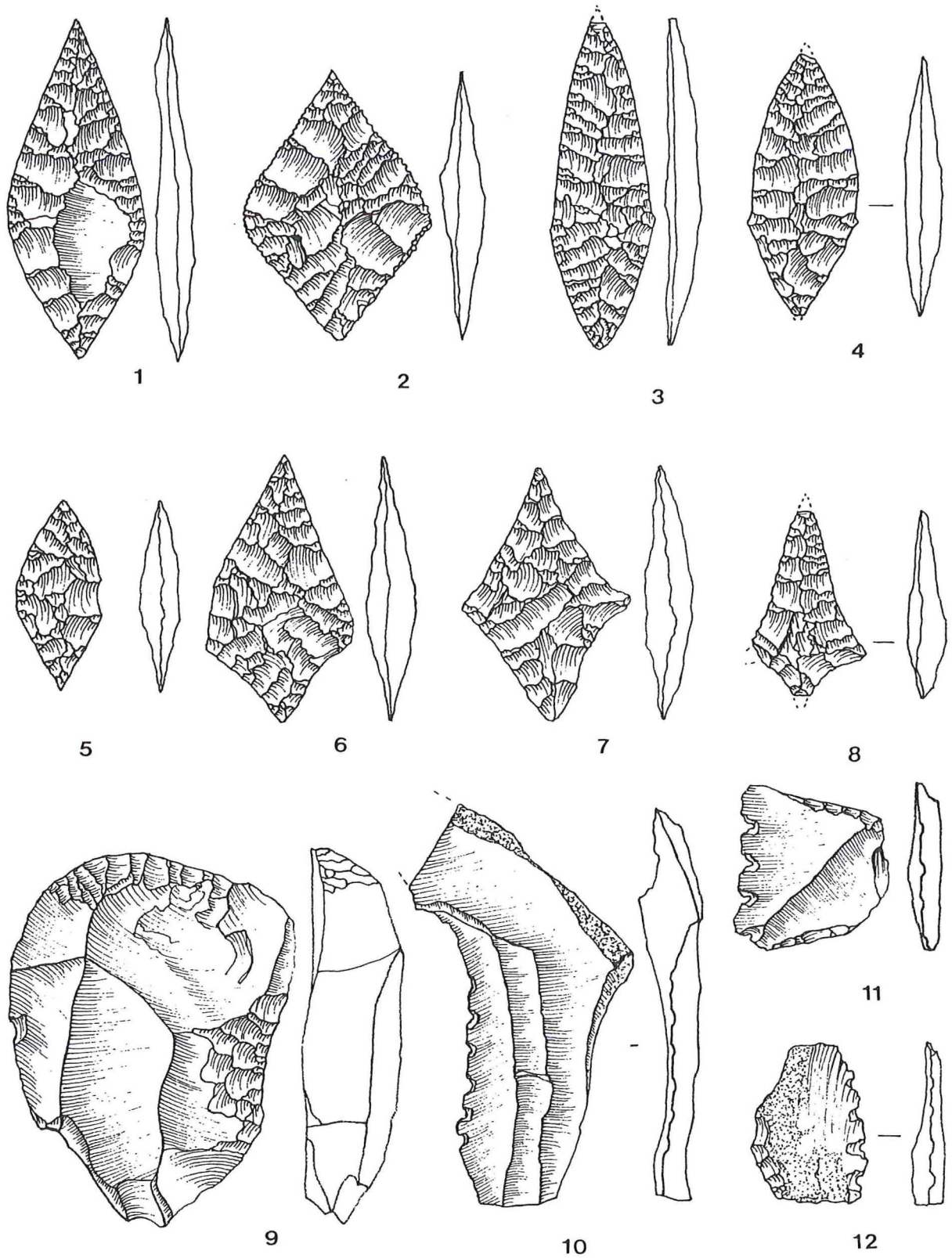

Fig. 13: Llido: sílex. (Tamany natural).

Ambre:

- Gra de collar o penjoll de forma el·líptica irregular amb perforació central. Secció quadrada. 28 x 14 x 15. (14: 3).

Petxina:

- Lúria lúrida (14: 5).
- Indeterminada (14: 6).

Ceràmica:

- Fusaïola. Superfície poc cuidada i pasta amb escàs desengrassant de petit tamany. 30 x 12. (14: 4).
- Fragment de vora d'un vas de parets rectes, lleugerament obert. Pasta amb abundant desengrassant. Superfície allisada. Diàmetre boca: 190 mm. (14: 8).
- 2 frag. de vora i cos d'una escudella. Pasta amb abundant desengrassant que en ocasions ix per la superfície, allisada. Diàmetre boca: 120 mm. (15: 3).
- Frag. de vora d'un vas globular amb coll curt exvasat. Pasta cuidada. Superfície allisada. Diàmetre boca: 190 mm. (14: 7).
- Frag. de vora d'un coll lleugerament exvasat. Pasta amb desengrassant de petit tamany. Superfície allisada. Diàmetre boca: 87 mm. (15: 1).
- Frag. de vora d'un gran vas globular amb coll curt. Pasta amb desengrassant que en ocasions ix per la superfície. Diàmetre boca: 420 mm. (14: 9).
- Frag. de cos amb ansa anular, possiblement vertical, de secció ovalada. Pasta amb abundant desengrassant que ix en punts de la superfície, allisada. (15: 7).
- Frag. de vora amb el llavi arrodonit, amb dos mamellons cònics junts i paral·lels a la vora. Pasta amb abundant desengrassant. Superfície allisada. (15: 2).
- Frag. de cos i coll amb llegüeta horitzontal. Pasta amb abundant desengrassant. Superfície allisada. Diàmetre a l'altura de la llegüeta: 150 mm. (15: 5).
- Fragment de vora exvasada amb el llavi formant una petita ala plana. (15: 6).
- 5 frag. de vora i cos d'una escudella. Pasta amb abundant desengrassant que ix en punts de la superfície, allisada. (15: 4).
- Fragment carenat. Pasta cuidada. Superfície allisada. (15: 9).
- 10 frag. de vora de vasos globulars, de parets rectes, exvasats, hemisfèrics i indeterminats. (15: 10-12).
- Un centenar de fragments atípics de ceràmica llisa, alguns amb la superfície espatulada.

Restes humans:

- Una peça dentària perteneixent a un individu adult.

Altres materials:

- 2 fragments atípics de ceràmica ibèrica.
- Fragment de vora de sigil·lata A Tardana.
- Frag. medial de lacrimatori de vidre.
- Anell i fragment de cinta de bronze amb dues perforacions.
- 4 monedes AE II, una de les quals és de l'Emperador Gratinia (367-383) i dues d'Honori (393-424).
- Frag. atípic de ceràmica a torn vernissada en color verd clar. Medieval.
- 7 fragment atípics de ceràmica a torn.

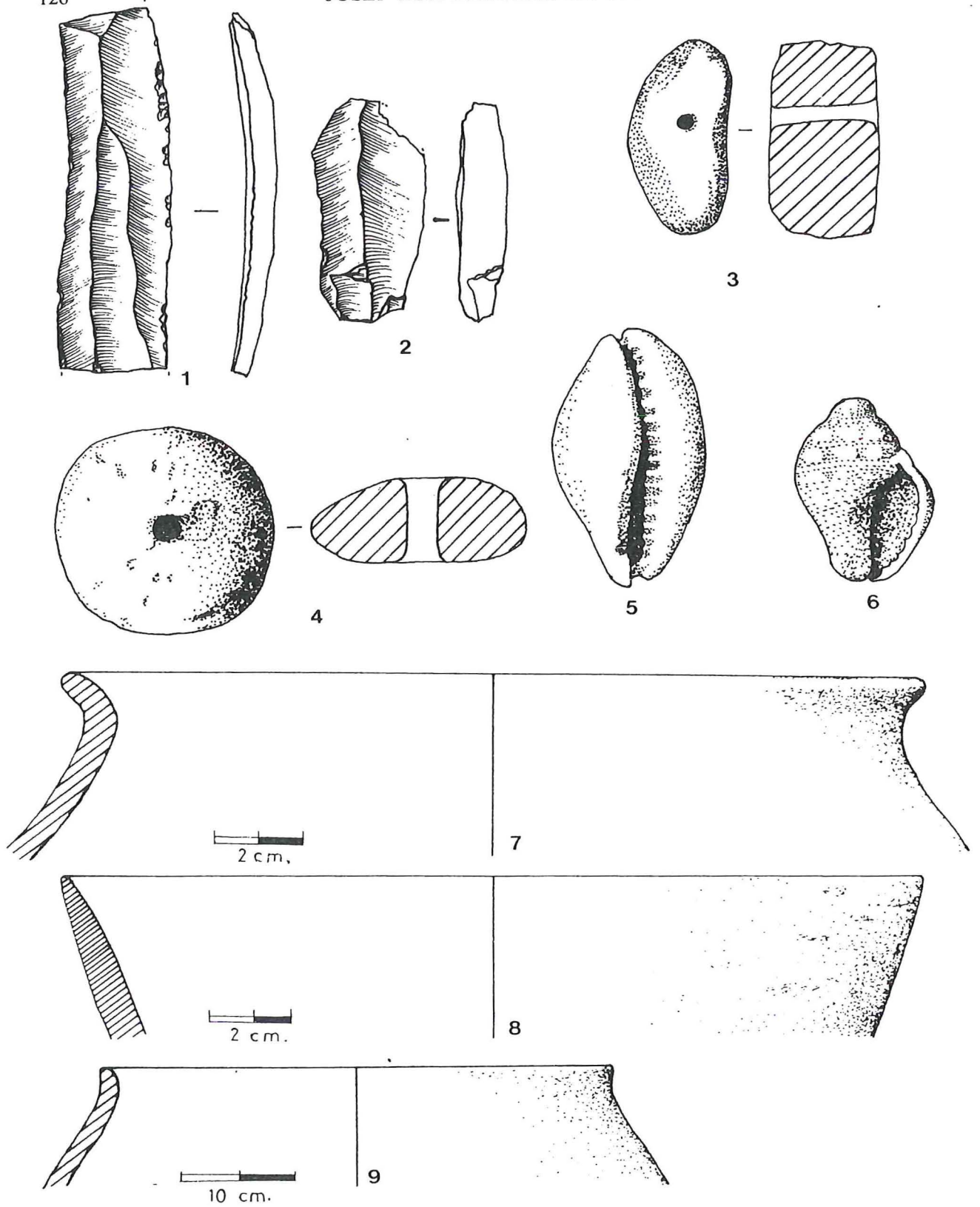

Fig. 14: Llidoner: 1-2: sílex. 3: ambre. 4, 7-9: ceràmica. 5-6: petsina. (1-6: tamany natural. 7-9: segons escales).

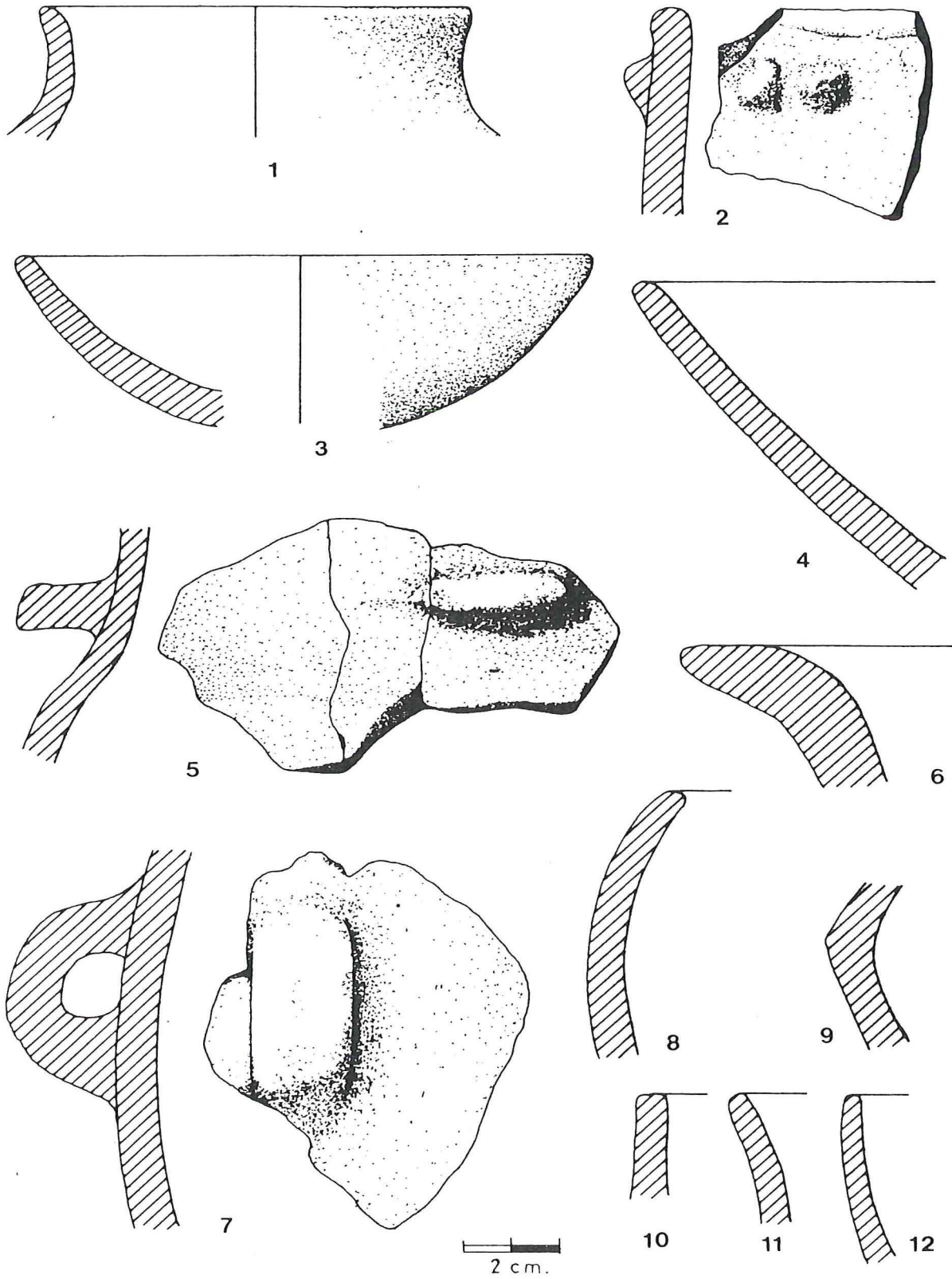

Fig. 15: Llidoner: ceràmica. (Tamany segons escala).

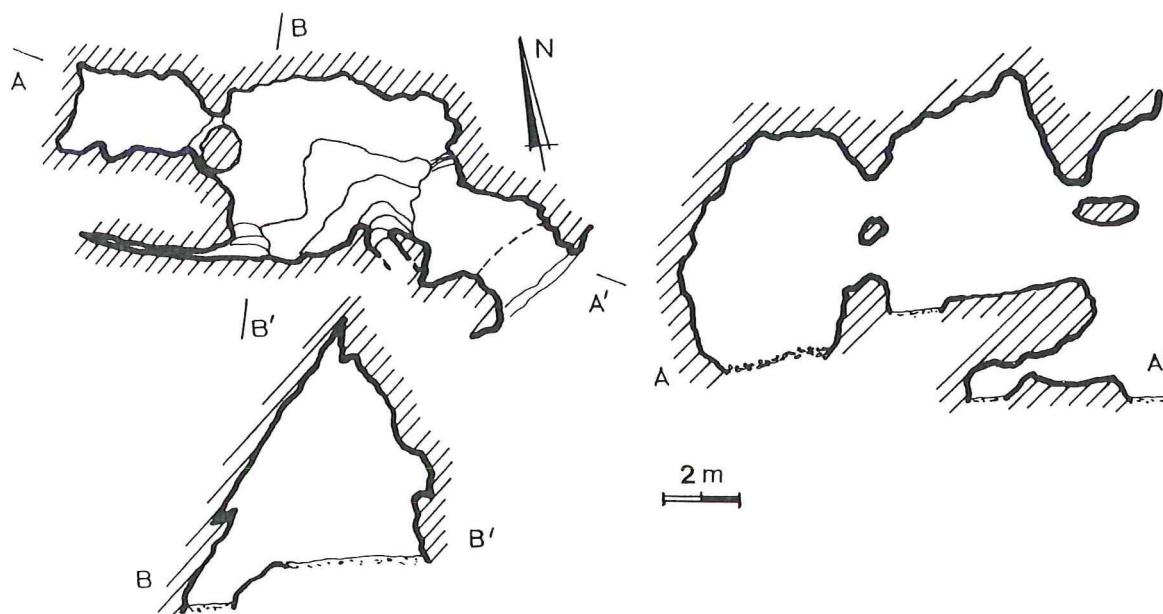

Fig. 16: Cova del Balconet.

5.- COVA DEL BALCONET

38° 44' 47'' N. i 3° 13' 43'' E.

També es coneix aquesta cavitat amb el nom de Coveta Fosca de l'Alberri. Donada la fàcil accedibilitat a la mateixa, ha estat mol freqüentada per excursionistes de la zona. Coneguda fa temps com a jaciment eneolític³, tenim notícies de que un advocat i excursionista contestà reuní una col·lecció de material arqueològic procedent d'aquesta cova, que no ens ha estat possible localitzar.

Altra referència la trobem al diari del Centre Excursionista d'Alcoi que es conserva en el Museu Arqueològic d'Alcoi. Membres del mencionat centre, el 4 de maig de 1967 no trobaren res després de "5 hores de treballs" i senyalaven les contínues remocions que havia patit el jaciment.

El material que ací presentem conservat a Cocentaina, prové de l'excavació de la coveta inferior que realitzaren uns aficionats locals, així com d'algunes prospeccions de membres del C.E.C.

³ C. VISEDO: "Un enterrament prehistòric al Barranc del Cinc (Alcoi)". Trabajos Varios del Servicio de Investigación Prehistórica de Valencia, n.º 4, València, 1937.

Materials dipositats al C.E.C.:**Sílex:**

- Punta de fletxa foliàcia, sobre fulla. Retoc pla, bifacial contínu. 39 x 15 x 4. (17: 1).
- Id. amb munyons laterals. Retoc pla, invasor total en una cara i lateral en la inferior. 37 x 15 x 4. (17: 2).
- Punta de fletxa romboïdal, sobre fulla. Retoc pla, invasor total en cara superior i lateral total en la inferior. 33 x 15 x 4. (17: 3).
- Id. amb vores superiors dentades. Retoc pla, invasor total en cara superior i invasor parcial en la inferior. 29 x 14 x 4. (17: 4).
- Punta de fletxa asimètrica sobre fulla. Retoc pla i bifacial en tres de les quatre vores. 31 x 17 x 3. (17: 5).
- Punta de fletxa romboïdal amb munyons laterals. Retoc pla, bifacial i cobrent. 29 x 12 x 4. (17: 6).
- Trapezi asimètric amb les vores còncaues. 21 x 14 x 3. (17: 7).
- Fulleta amb retoc abrupte en vora esquerra i senyals d'ús en la dreta. 26 x 7 x 3. (17: 8).
- Dent de falç. Pàtina de sega en la vora dentada. 23 x 18 x 7. (17: 9).
- Dent de falç. Pàtina de sega en la vora dentada. Retoc pla, invasor un una vora. 23 x 18 x 7. (17: 10).
- Dent de falç. Pàtina de sega en vora dentada. Retoc bifacial i cobrent en la vora oposta a la dentada. 20 x 14 x 6. (17: 11).
- Dent de falç. Retoc bifacial en el dors. 18 x 18 x 6. (17: 12).
- Fulla amb senyals d'ús. 24 x 13 x 4. (17: 13).
- Ascla retocada. Retoc directe, marginal en vora dreta. 40 x 19 x 9. (17: 14).
- Fulleta amb mosca. 23 x 10 x 3. (17: 15).
- Fulleta amb senyals d'ús. 21 x 7 x 2. (17: 16).
- 2 fragments medials de fulla. (18: 1 i 3).
- 7 ascles (17: 17 i 18: 2).
- 2 restes de nuclis globulosos.

Pedra.

- Aixola. Pedra polida verda. Presenta desgast en el taló i senyals d'enmanegament. 31 x 37 x 11. (18: 4).
- Gra de collar d'esteatita. Forma bitroncocònica. 7 x 5. (18: 6).
- Gra de collar discoïdal d'esteatita. 6 x 2. (18: 7).
- Gra de collar bitroncocònica de pedra gris. 9 x 5. (18: 8).
- 43 grans de collar discoïdals, blancs i grisos, d'entre 3 i 6 mm. de diàmetre i 1 i 3 mm. d'amplària. (18: 9).

Petxina:

- Penjoll allargat de secció rectangular, amb l'extrem de la perforació apuntat. (18: 10).
- Penjoll allargat fragmentat per la perforació. Secció triangular. (18: 11).
- Penjoll ovalat de secció aplanada, fragmentat per la perforació. (18: 12).
- 14 Trivia europea perforades. (18: 13).
- 18 Conus mediterraneus perforats (18: 14).
- Fragment de petxina bivalva amb senyals de poliment en una cara. Potser siga un fragment de braçalet. (18: 15).
- Venerupis decussata fragmentada. (18: 16).
- Retall de pecten. (18: 17).

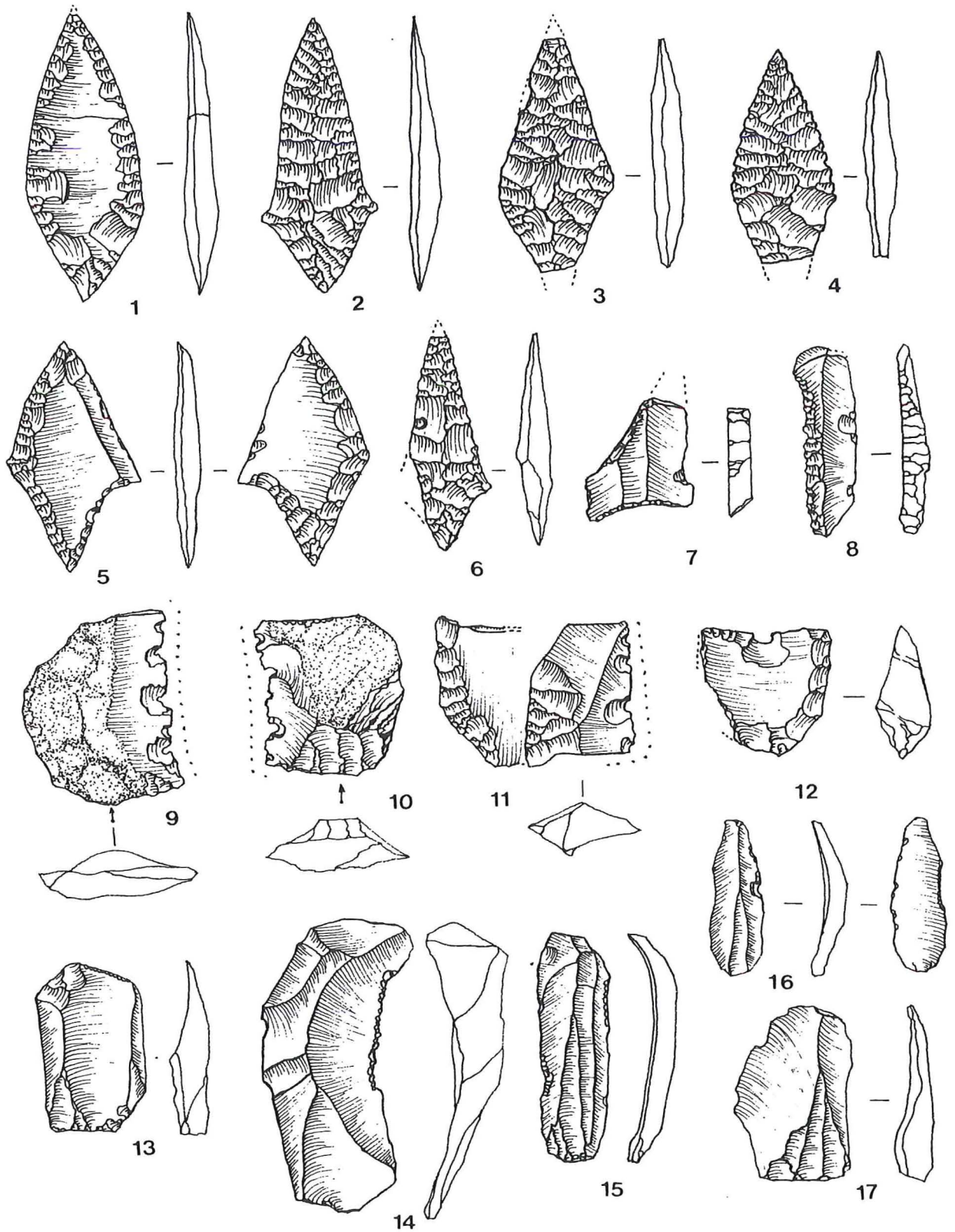

Fig. 17: Balconet: sílex. (Tamany natural).

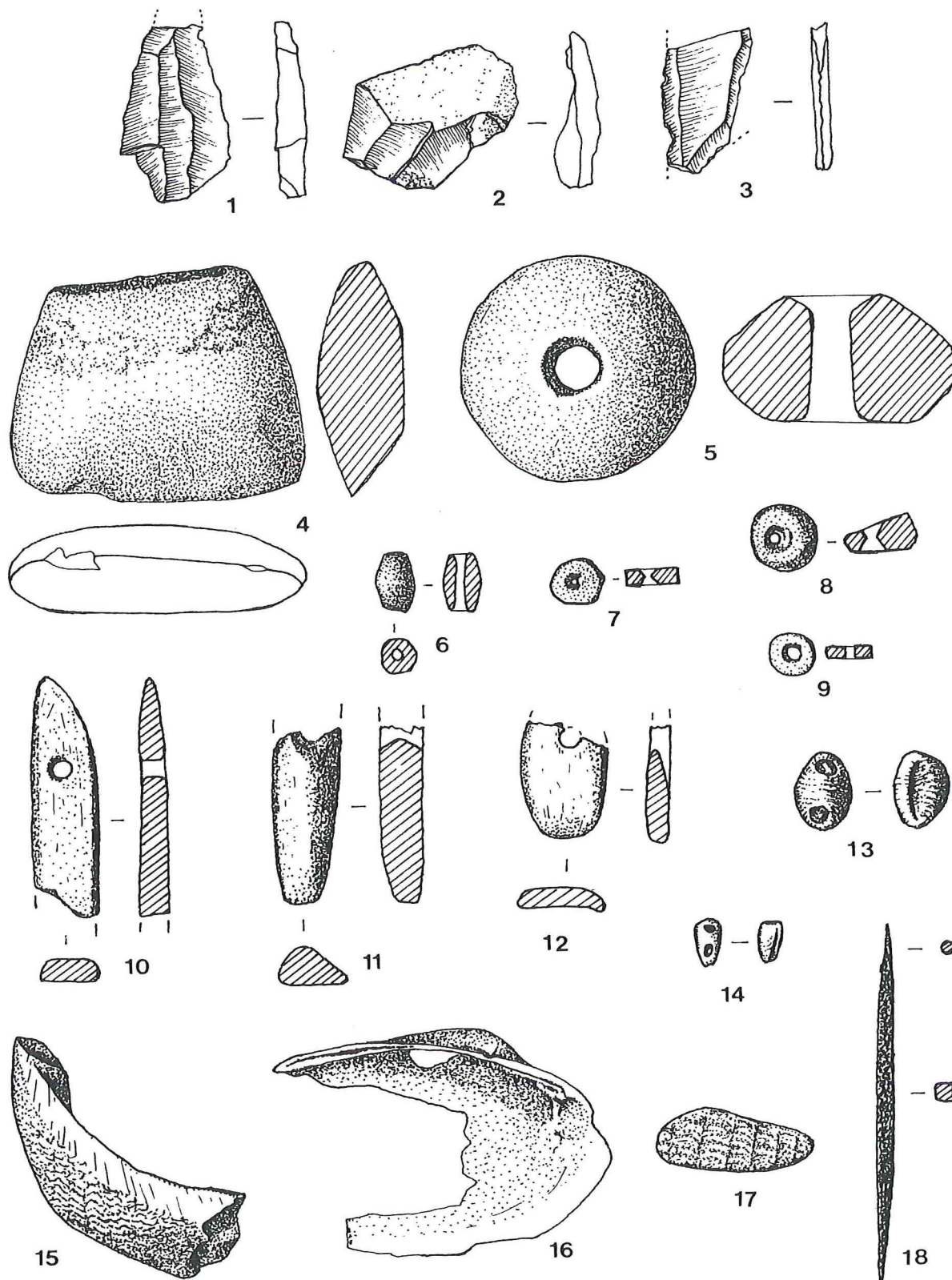

Fig. 18: Balconet: 1-3: sílex. 4: pedra polida. 5: ceràmica. 6-9: pedra. 10-17: petxina. 18: metall. (Tamany natural).

Metall:

- Punxó biapuntat. Secció quadrada en tot el cos excepte en un extrem on és redona. 48 x 2 x 2. 1,30 gr. (18: 18).

Ceràmica:

- Fusaiola. Superfície allisada. Secció bitroncocònica. 29 x 17. (18: 5).
- 8 fragments de vora. Pasta amb abundant desengrassant. Superfície allisada.

Restes humans:

- Una peça dentària perteneixent a un individu adult.

Altres materials:

- dos fragments de ceràmica ibèrica.
- fragment d'ansa de ceràmica medieval.
- un clau de ferro.

Materials dipositats al Museu Arqueològic d'Alcoi⁴:**Sílex:**

- (6392) Fulla amb retocs directes, simples, discontinus en les dues vores. 68 x 14 x 5. (19: 1).
- (6391) Truncadura sobre fulla retocada. Retoc directe, simple, continu en les dues vores. 32 x 21 x 3. (19: 2).
- (6393) Ascla amb retoc invers, simple continu en vora distal. 23 x 28 x 6. (19: 3).
- (6393-2) Ascla.
- Fulla. Fragment medial.

Pedra:

- (6394) Gra de collar discoïdal de pedra blanca. 5 x 2. (19: 4).

Petxina:

- (6395/ 1, 2, 3) Tres Glicymeris gaditanus amb el natis perforat. (19: 5).

Ceràmica:

- (6388) Fragment de coll i cos. Triangles incisos farcits de punts impresos. Pasta negra amb abundant desengrassant que ix en punts de la superfície. (19: 6).
- (6389) Fragment de vas globular. Decoració incisa: tres línies prop i paral·leles a la vora a les que s'uneixen triangles ratllats. Més avall es veu el que sembla el vèrtex d'altre triangle com els superiors, amb els que forma una banda llisa en zig-zag. (19: 7).
- (6390) Fragment atípic. Decoració incisa: línies paral·leles. (19: 8).

Restes humans:

- 2 peces dentàries, un fragment de crani i altre d'os llarg.

⁴ El número entre parèntesi indicat al principi de cada peça, correspon al número d'inventari del Museu Arqueològic Municipal d'Alcoi.

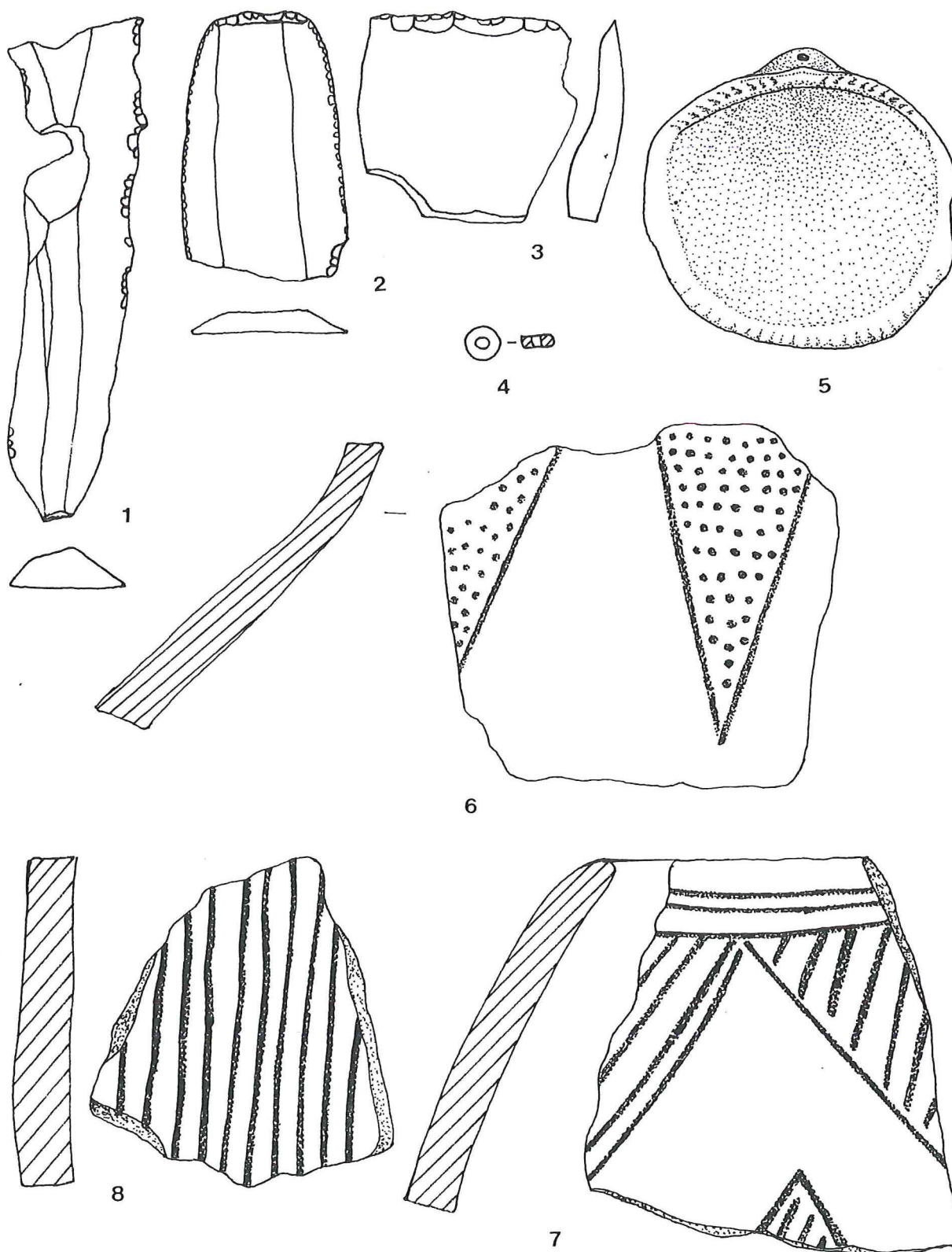

Fig. 19: Balconet: 1-3: sílex. 4: pedra. 5: petxina. 6-7: ceràmica. (Tamany natural).

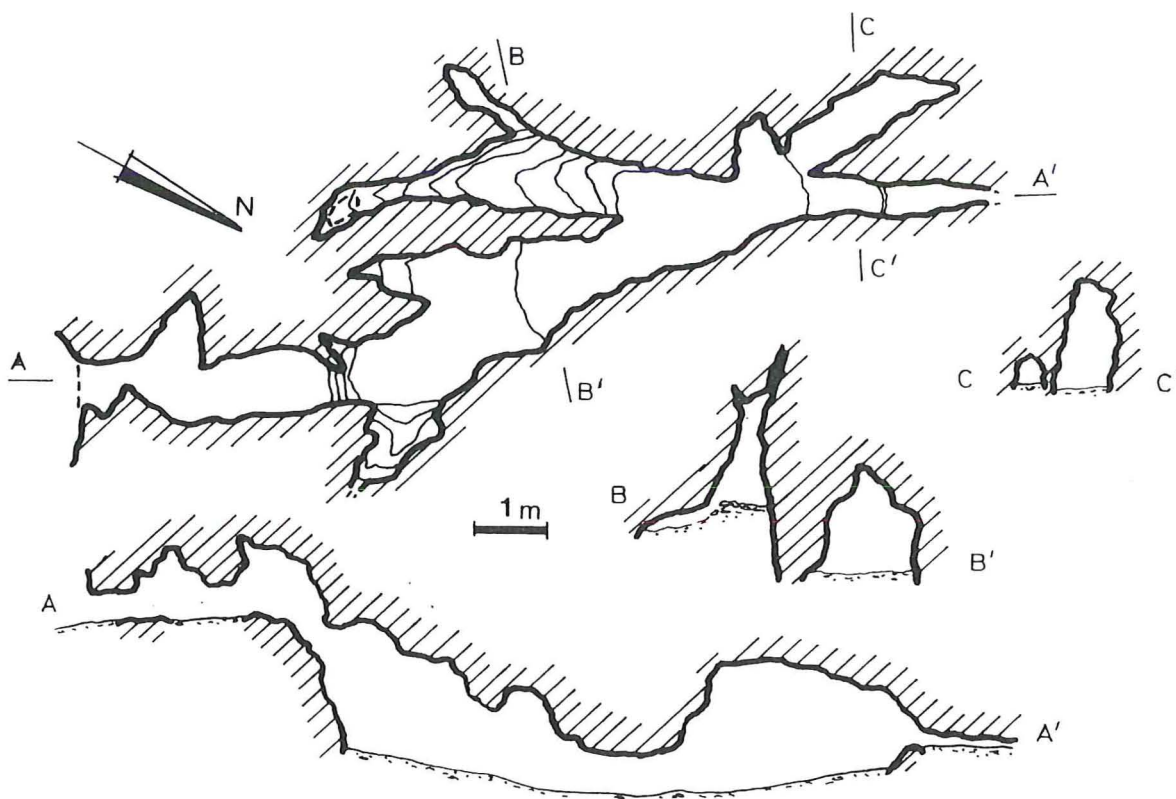

Fig. 20: Cova del Conill.

6.- COVA DEL CONILL (Fig. 20).

38° 44' 50'' N. i 3° 13' 50'' E.

Els materials que ací descrivim, procedeixen de diverses prospeccions efectuades per membres del C.E.C. pels anys setanta, època en que la sedimentació de la cova estava molt remoguda, presentant deixalles per la superfície.

Les peces més representatives, foren publicades junt a altres materials campaniformes del País Valencià, en la monografia que sobre el tema realitzà Joan Bernabeu ⁵.

Aquests materials s'hi conserven al C.E.C.:

Sílex:

- Punta de fletxa losàngica. Retoc pla, bifacial i cobrent. 40 x 12 x 5. (21: 1).
- Punta de fletxa pedunculada amb les vores dentades. Retoc pla, bifacial i cobrent. 34 x 18 x 5. (21: 2).
- Punta de fletxa amb peduncle i aletes incipients. Retoc pla, bifacial i cobrent. 25 x 16 x 3. (21: 3).

⁵ J. BERNABEU: "El vaso campaniforme en el País Valencià". Trabajos Varios del Servicio de Investigación Prehistórica de Valencia, n.º 80, València, pp. 25 i 83.

- Punta de fletxa pedunculada amb les vores dentades. Retoc pla, bifacial i cobrent. 24 x 18 x 4. (21: 4).
- Trapezi asimètric. Senyals d'ús en la vora major no retocada. 18 x 16 x 3. (21: 5).
- Ascla laminar amb retocs directes, simples en vora esquerra i alterns marginals en la dreta. 33 x 16 x 6. (21: 6).
- Fulleta. Retoc invers, pla en vora esquerra i bifacial en la dreta. 27 x 9 x 3. (21: 7).
- Fulla. Fragment proximal. 22 x 20 x 3. (21: 8).
- Fulla. Fragment medial. Retocs marginals bilaterals. 8 x 13 x 2. (21: 9).
- Nucli globulós amb plans de percussió múltiples. (21: 11).
- Nucli prismàtic amb un sòl pla de percussió. (21: 12).
- 13 ascles.

Cristal de roca:

- Nucli polièdric de petit tamany. (21: 10).

Pedra:

- Gra de collar bitroncocònic d'esteatita. 9 x 6. (22: 1).
- 2 grans de collar discoïdals d'esteatita. 8 x 8 i 7 x 3. (22: 2 i 3).
- 2 grans de collar discoïdals de pedra negra. 14 x 5 i 3 x 1. (22: 4 i 5).

Os:

- Agulla feta sobre meitat longitudinal d'os d'au que conserva una epífisi polida. Llarg: 72 mm. (22: 7).
- Penjoll rectangular amb els vèrtex redondejats i secció planoconvexa. 34 x 27 x 9. (22: 8).
- Fragment medial de punxó/agulla. Secció planocòncava. (22: 9).

Petxina:

- Trivia europea perforada. (22: 6).

Metall:

- Punxó biapuntat de secció quadrada, amb un estrenyiment prop d'un extrem. 45 x 2 x 2. 0,80 gr. (22: 10).

Ceràmica:

- 3 frag. d'un vas campaniforme de decoració puntillada, dos amb restes de pasta roja que farcia les impressions. (23: 6-8).
- 9 frag. d'un vas campaniforme de decoració incisa, d'estil Clàssic Tardà. (22: 14 i 15).
- Frag. de vas campaniforme d'estil marítim, variant liniar. (22: 13).
- Frag. de vas campaniforme de decoració incisa. (22: 12).
- Frag. amb decoració incisa. Esteliformes. (22: 11).
- Frag. amb incisions paral·leles. (23: 9).
- 15 fragments d'un vas campaniforme d'estil marítim. (23: 1-6).
- 11 fragments de vora de ceràmica llisa. (23: 12-15).
- Fragments de base plana d'un petit vas. Diàmetre: 5 ctms. (23: 10).
- Fragment de cordó amb digitacions. (23: 11).
- 109 fragments atípics de ceràmica llisa.

Restes humans:

- 45 peces dentàries perteneixents a un mínim d'onze individus, 10 adults i 1 menor de deu anys. Destaca un segón molar infantil, inferior dret, que presenta la cara radicular asserrada i polida⁶,
- 1 vèrtebra.

Altres materials:

- Abundants fragments de ceràmica ibèrica.
- Fragment atípic de ceràmica Campaniana A.
- Botó de bronze

⁶ CLOQUELL, op. cit., nota 2, p. 421.

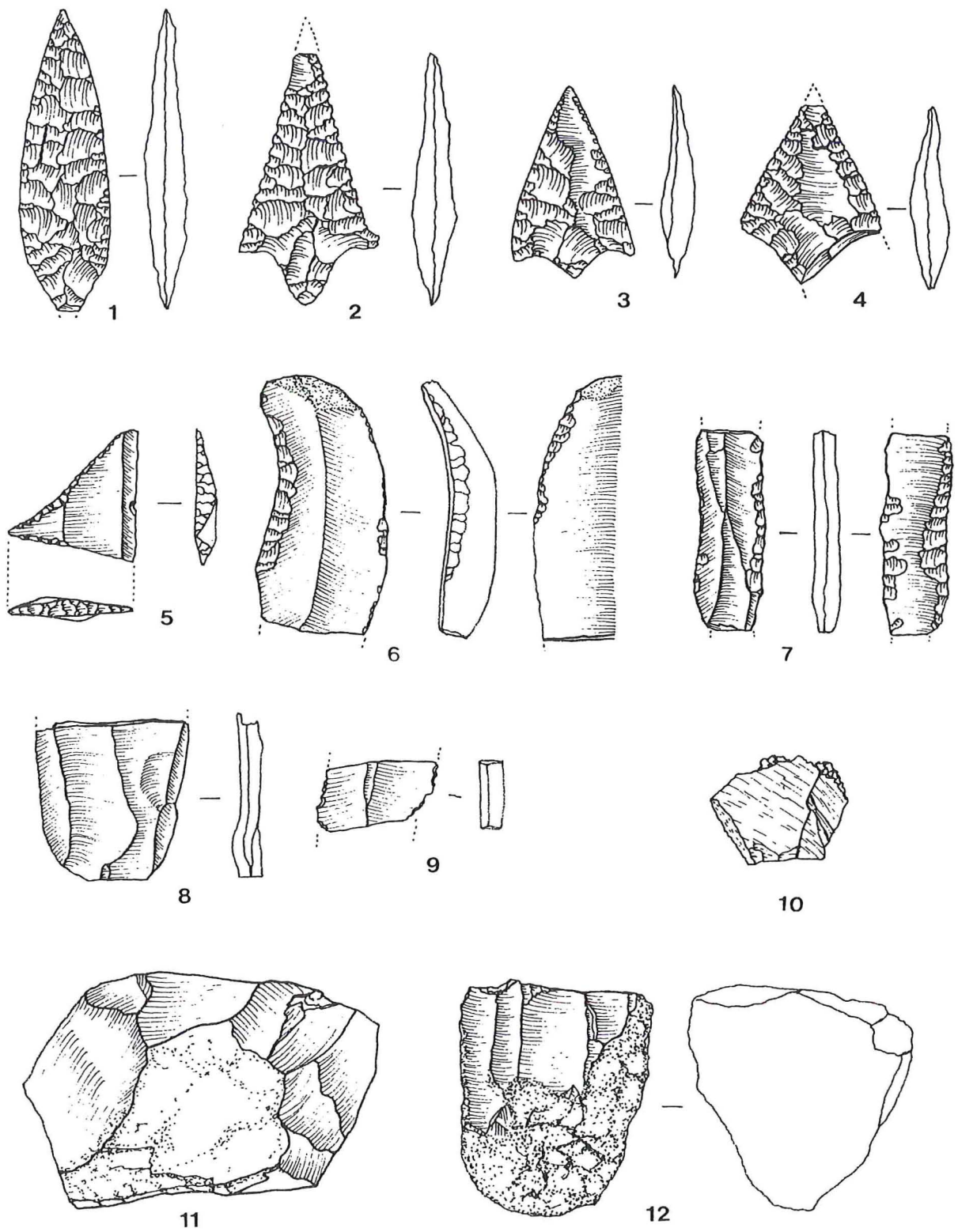

Fig. 21: Conill: 1-9 i 11-12: sílex. 10: cristall de roca. (Tamany natural)

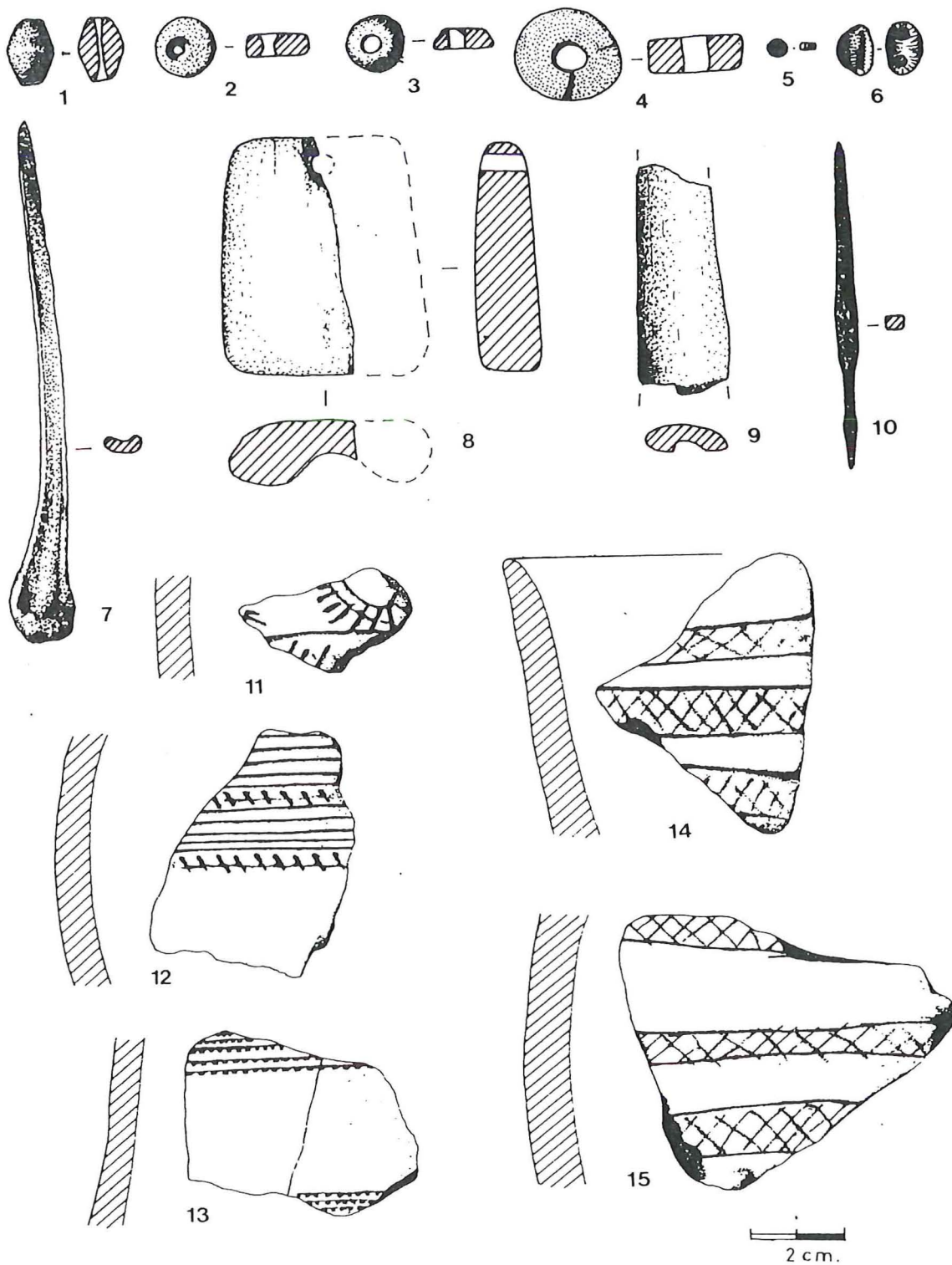

Fig. 22: Conill: 1-2 i 4-5: pedra. 3: ceràmica. 6: petxina. 7-9: os. 10: metall. 11-15: ceràmica. (1-10: tamany natural. 11-15: segons escala).

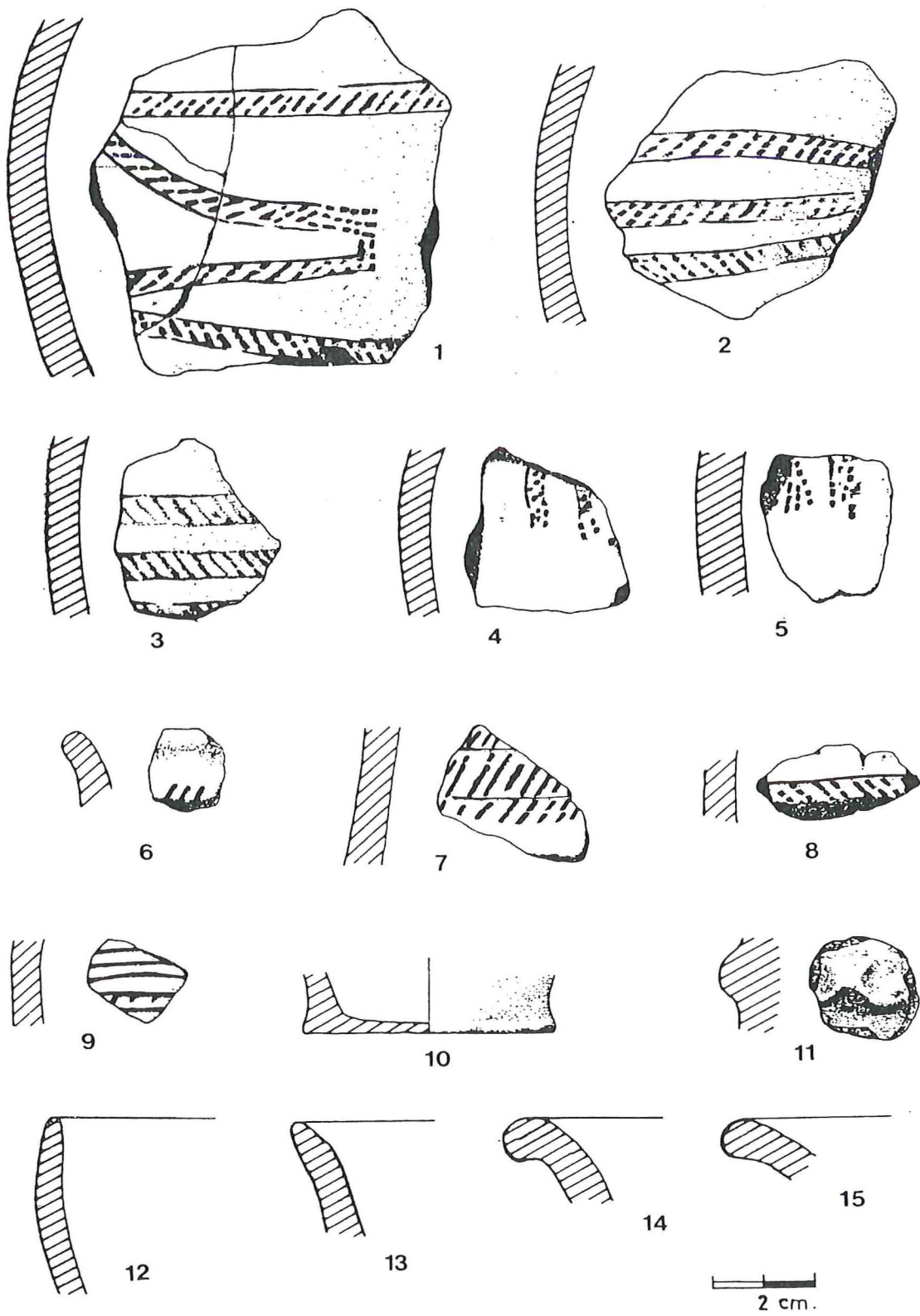

Fig. 23: Conill: ceràmica. (Tamany segons escala).

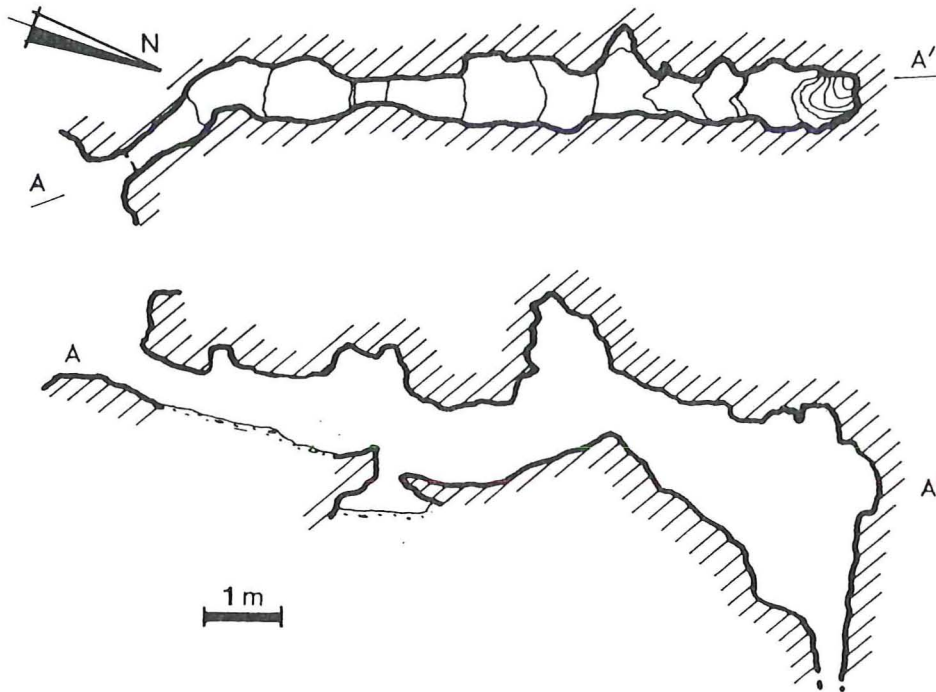

Fig. 24: Cova del Pou.

7.- COVA DEL POU (Fig. 24).

38° 44' 52'' N. i 3° 13' 47'' E.

Els materials que a continuació descrivim provenen de circumstàncies anàlogues a les que permeteren recuperar els de la Cova del Conill, de l'entrada de la qual dista tres metres. També s'hi troben dispositats al C.E.C.:

Sílex:

Les puntes de fletxa que no indiquem el retoc, el ténen pla, bifacial i cobrent.

- Punta de fletxa de peduncle i aletes incipients amb les vores dentades. Retoc pla, invasor quasi total en cara superior i lateral en la interior. 37 x 20 x 4. (25: 1).
- Punta de fletxa romboïdal. 42 x 17 x 6. (25: 2).
- Punta de fletxa pedunculada amb les vores dentades. 37 x 17 x 5. (25: 3).
- Punta de fletxa de peduncle i aletes, amb les vores dentades. 32 x 17 x 4. (25: 4).
- Punta de fletxa de peduncle i aletes. 29 x 19 x 5. (25: 5).
- Punta de fletxa losàngica. Retoc pla, bifacial lateral. 32 x 12 x 4. (25: 6).
- Punta de fletxa losàngica. 53 x 16 x 4. (25: 7).
- Punta de fletxa foliàcia. Retoc pla, lateral contínu en cara superior i pla, lateral dretre en la inferior. Vores dentades. 30 x 15 x 4. (25: 8).
- Punta de fletxa foliàcia. Retoc pla, bifacial, lateral. 25 x 12 x 3. (25: 9).
- Punta de fletxa losàngica. Retoc pla, bifacial, cobrent en cara superior i lateral en la inferior. 22 x 12 x 3. (25: 10).

- Punta de fletxa pedunculada. 29 x 14 x 5. (25: 11).
- Punta de fletxa pedunculada. Vores dentades. 25 x 14 x 4. (25: 12).
- Punta de fletxa pedunculada. Vores dentades. 41 x 15 x 4. (25: 13).
- Punta de fletxa pedunculada. Vores dentades. 28 x 14 x 3. (25: 14).
- Punta de fletxa romboïdal. Vores dentades. 24 x 17 x 5. (25: 15).
- Punta de fletxa pedunculada. Vores dentades. Retoc pla, bifacial, cobrent en cara superior i lateral en la inferior. 25 x 17 x 2. (25: 16).
- Punta de fletxa pedunculada. Vores dentades. 24 x 16 x 5. (25: 17).
- Punta de fletxa pedunculada. 26 x 17 x 4. (26: 1).
- Punta de fletxa d'aletes i peduncle. 21 x 12 x 3. (26: 2).
- Punta de fletxa d'aletes i peduncle. Retoc pla, bifacial lateral. 20 x 17 x 2. (26: 3).
- Punta de fletxa pedunculada, asimètrica. Retoc pla, bifacial lateral. 27 x 15 x 4. (26: 4).
- Fulla. Fragment proximal. Retoc directe, marginal, bilateral. 58 x 22 x 5. (26: 5).

Os:

- Punxó. Fragment distal. Secció aplanada en el cos i circular en la punta. Realizant sobre diàfisi d'os llarg. 54 x 12 x 3. (26: 6).
- Punxó. Fragment distal. Secció cóncavo-convexa en el cos i circular en la punta. Realitzat sobre diàfisi de Sus. 46 x 17 x 5. (26: 7).
- Agulla. Fragment medial. Secció Trapezoïdal. 35 x 5 x 2. (26: 8).
- Punxó/espàtula. Fragment medial. Secció aplanada. 41 x 9 x 4. (26: 9).
- Punxó. Fragment distal. Secció cóncavo-convexa en el cos i circular en la punta. 17 x 10 x 3. (26: 10).
- Agulla. Fragment medial. Secció aplanada. 31 x 7 x 2. (26: 11).
- Gra de collar tubular. 25 x 10. (26: 12).
- Incisiu de Felis (Lynx) pardina, amb la zona basal polida i perforada. (26: 13).

Petxina:

- Trivia europea perforada. (26: 14).

Metall:

- Punxó biapuntat de secció rectangular. Coure ?. 25 x 3 x 2. 1,10 gr. (26: 15).

Restes humans:

- 7 peces dentàries perteneixents a un mínim de dos individus adults.

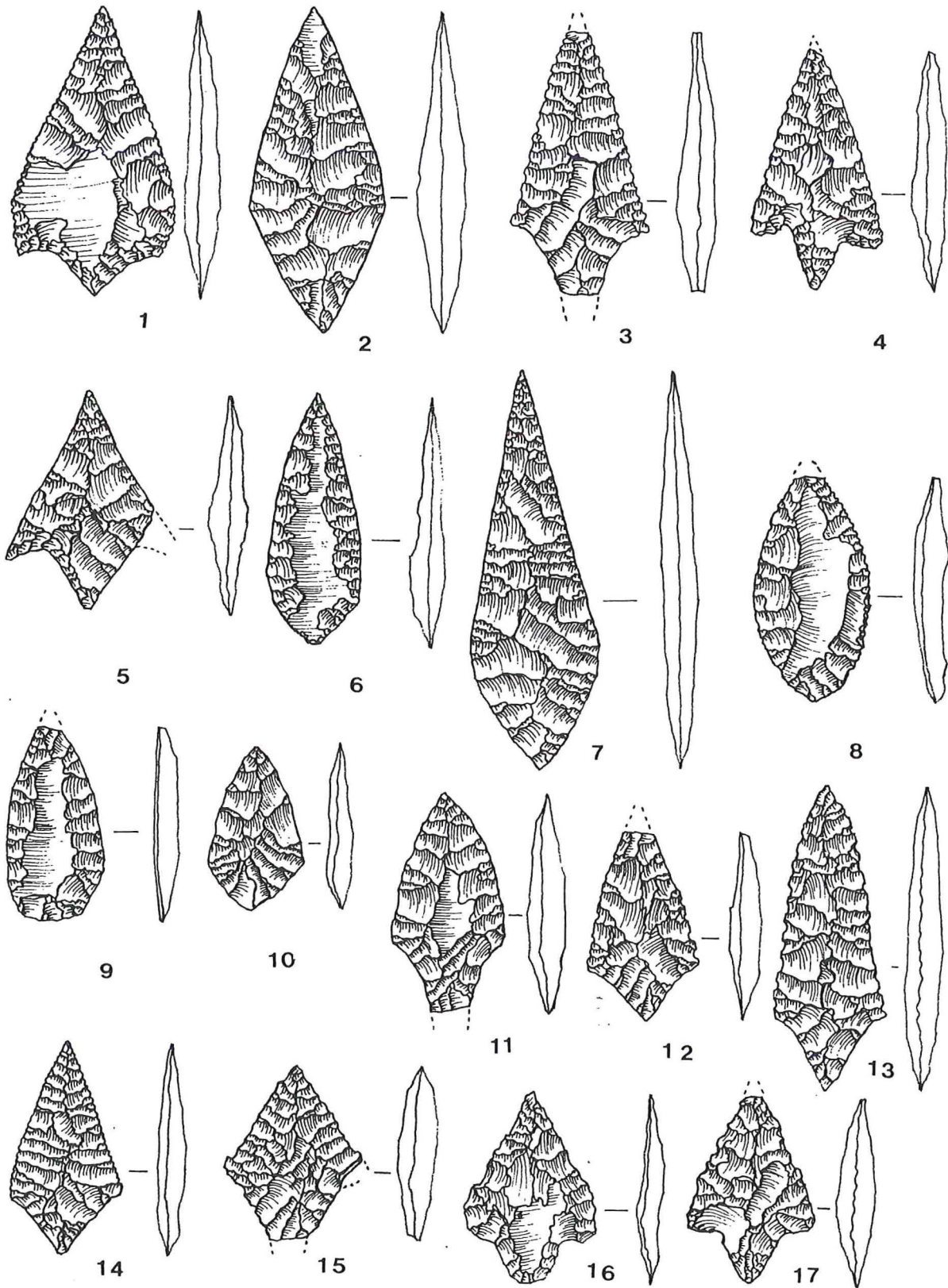

Fig. 25: Balconet: sílex. (Tamany natural).

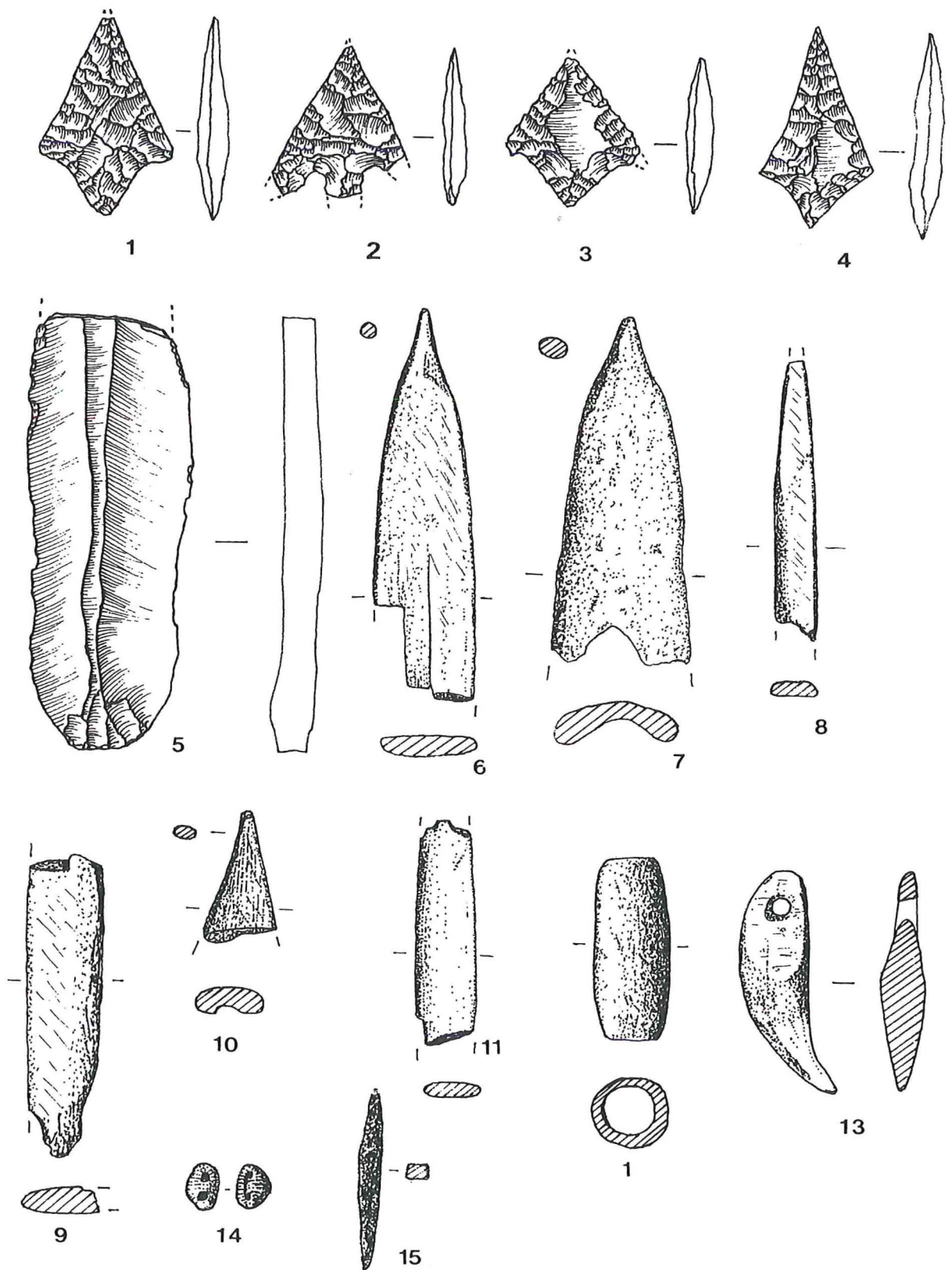

Fig. 26: Balconet: 1-4: sílex. 6-13: os. 14: petxina. 15: metall. (Tamany natural).

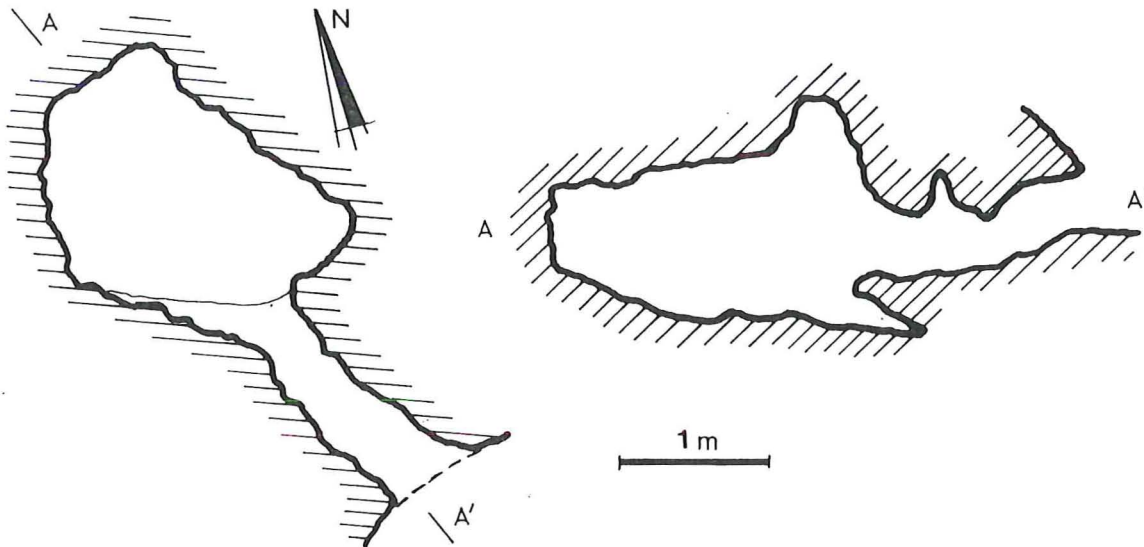

Fig. 27: Cova de la Paella.

8.- COVA DE LA PAELLA (Fig. 27)

38° 44' 53'' N. i 3° 13' 50'' E.

El material prové del garvellat de la poca terra revolta que hi havia, efectuat per membres del C.E.C.

Sílex:

- Ascla retocada. 31 x 35 x 14. (28: 1).
- Ascla retocada. 25 x 21 x 9. (28: 2).
- Fulleta. Fragment proximal. Senyals d'ús en vora esquerra. 14 x 9 x 3. (28: 3).
- Ascla apuntada amb retoc altern, simple, discontinu. 22 x 15 x 5. (28: 4).

Pedra:

- Gra de collar discoïdal. Pedra blanca. 9 x 3 (28: 6).
- 52 grans de collar discoïdals. Pedra negra. (28: 7 i 8).

Os:

- Mànec ?. Fragment de diàfisi amb un extrem polit. 33 x 8 x 7. (28: 9).
- Fragment d'os llarg amb petites incisions paral·leles.

Petxina:

- *Conus mediterraneus* perforat. (28: 5).

Ceràmica:

- 6 fragments atípics de ceràmica llisa a mà. Superfície espatulada.

Restes humans:

- 6 peces dentàries perteneixents a dos individus adults i altre menor de deu anys.
- Fragment de crani.

Fauna:

- Banya de Capra.
- Astràgal d'ovicàpid.
- Iberus alonensis.

Altres materials:

- 7 fragments de ceràmica ibèrica.
- 2 fragments de vidre.

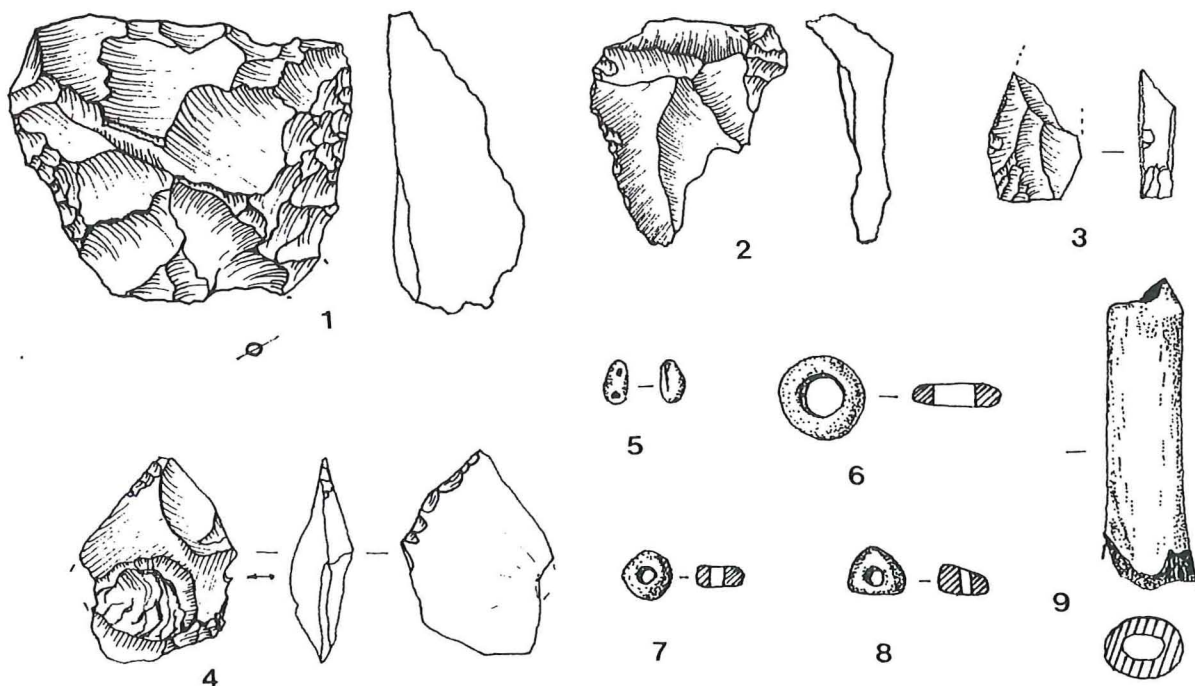

Fig. 28: Paella: 1-4: sílex. 5: petxina. 6-8: pedra. 9: os. (Tamany natural).

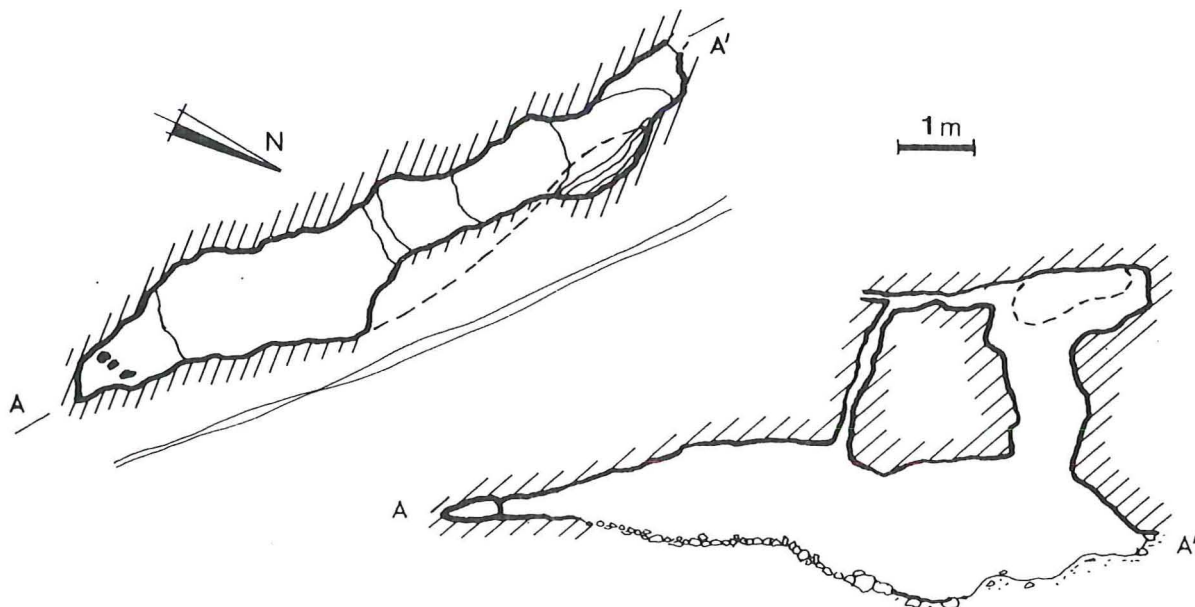

Fig. 29: Cova del Negre.

9.- COVA DEL NEGRE

38° 44' 55" N. i 3° 13' 51" E.

Remoguda pels anys seixanta per uns "buscadors de tresors" de Cocentaina entre els que hi havia un anomenat "el negre", del que ha prés nom el jaciment. Enterat l'enginyer Francisco Pavia d'eixa circumstància, conseguí recollir la major part del material que ací descrivim, actualment en el seu poder.

El reste de material fou trobat en diverses visites a la cova per membres del C.E.C. on actualment s'hi troba dipositat. Al final de la descripció s'indica entre parèntesi aquest según grup de materials.

Sílex:

Per a les puntes de fletxa que no porten indicat el tipus de retoc, aquest hi és pla, bifacial i cobrent:

- P. fletxa d'aletes i peduncle. Vores dentades. 57 x 25 x 6. (30: 1).
- P. fletxa d'aletes i peduncle. Vores dentades. 62 x 23 x 5. (30: 2).
- Id. 70 x 32 x 5. (30: 3).
- Id. 73 x 24 x 5. (30: 4).
- Id. 48 x 27 x 5. (30: 5). (C.E.C.).
- P. fletxa foliàcia. Vores dentades. 53 x 16 x 5. (30: 6).
- P. fletxa losàngica. 45 x 19 x 6. (31: 1).
- Id. Vores dentades. 45 x 16 x 6. (31: 2).

- P. fletxa romboïdal. Retoc pla, bifacial, cobrent parcial. 41 x 22 x 6. (31: 3).
- P. fletxa romboïdal. 31 x 23 x 5. (30: 7).
- P. fletxa d'aletes i peduncle. Vores dentades. 43 x 29 x 5. (31: 4).
- Id. Id. 27 x 23 x 3. (30: 8).
- Id. Id. 28 x 22 x 4. (30: 9).
- P. fletxa d'aletes i peduncle. Vores superiors, còncaves, dentades. 38 x 25 x 5. (31: 5).
- P. fletxa d'aletes i peduncle. 39 x 22 x 4. (31: 6).
- Id. 41 x 24 x 5. (31: 7).
- Id. 35 x 23 x 5. (31: 8).
- Id. 30 x 19 x 5. (31: 10).
- P. fletxa d'aletes i peduncle. 42 x 17 x 5. (32: 2).
- Id. Retoc pla, bifacial, cobrent en una cara i lateral en l'altra. 40 x 18 x 5. (32: 3).
- P. fletxa de peduncle i aletes incipients. 32 x 19 x 6. (31: 11).
- Id. Vores dentades. 35 x 23 x 5. (31: 9).
- Id. id. 40 x 20 x 4. (32: 1).
- P. fletxa. Fragment distal. Retoc pla, bifacial, cobrent en una cara i lateral en l'altra. 30 x 15 x 4. (31: 12).
- P. fletxa pedunculada. 28 x 16 x 4. (31: 13).
- P. fletxa asimètrica. Retoc pla, invasor sinestre en cara superior. i simple, discontinu en la inferior. 34 x 15 x 3. (32: 7).
- P. fletxa pedunculada. Fragment proximal. 41 x 17 x 4. (32: 4).
- P. fletxa de peduncle i aletes incipients. Vores dentades. Fragment proximal. 26 x 20 x 5. (32: 5).
- P. fletxa d'aletes i peduncle. Fragment proximal. Retoc pla, bifacial i lateral. 20 x 21 x 4. (32: 6).
- Truncadura cònca sobre ascla. Retoc invers, simple en vora dreta i senyals d'ús en l'esquerra. 28 x 17 x 7. (32: 8). (C.E.C.)
- Fulla amb moxa. Senyals d'ús en les dues vores. 127 x 20 x 7. (32: 9).
- Fulla. Fragment medial. Retoc directe, contínu, pla en vora dreta i marginal en l'esquerra. 85 x 22 x 8. (33: 1).
- Fulla. 30 x 14 x 4 (33: 2). (C.E.C.)
- 2 ascles.

Pedra:

- Aixoleta. Pedra polida blanca ribetetjada en roig i marró. 29 x 20 x 8. (33: 3).
- Aixoleta. Pedra polida blanca ribetetjada en gris. 25 x 14 x 9. (33: 5).
- Botó piramidal amb perforació en "V". Pedra polida blanca. 15 x 14 x 6. (33: 4).
- Gra de collar discoïdal. Pedra blanca. 4 x 1,5. (33: 6). (C.E.C.)

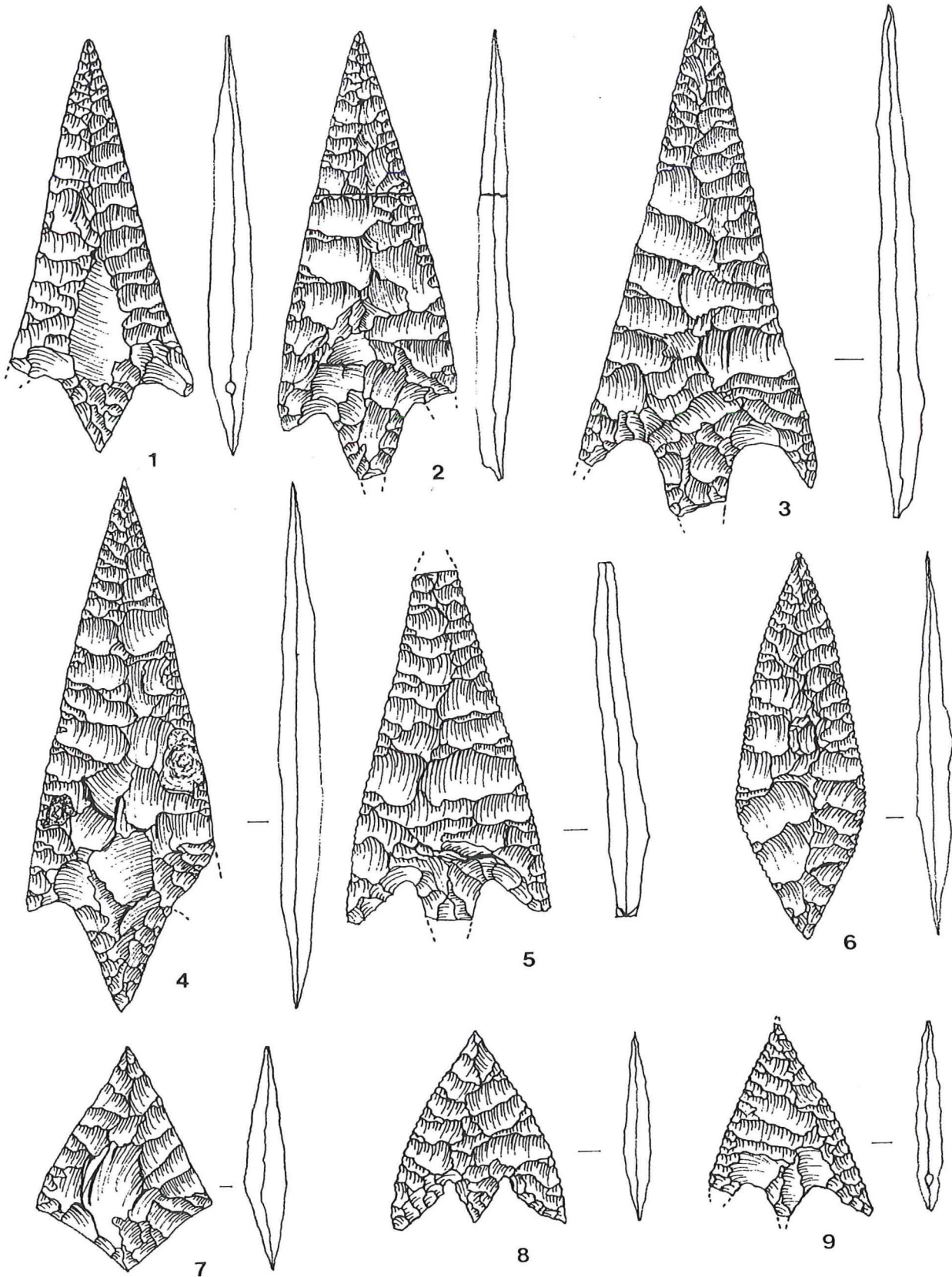

Fig. 30: Negre: silex. (Tamany natural).

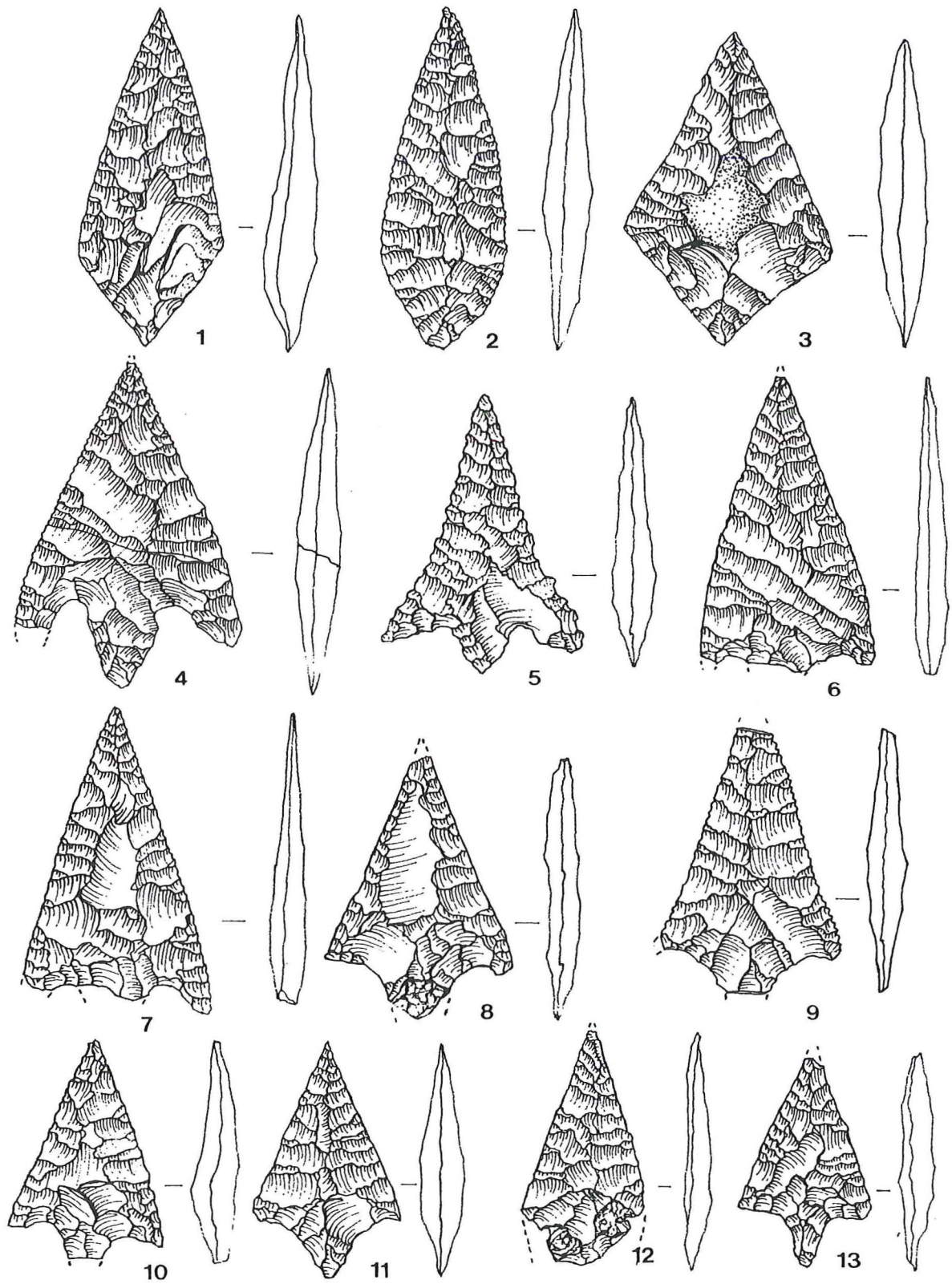

Fig. 31: Negre: sílex. (Tamany natural).

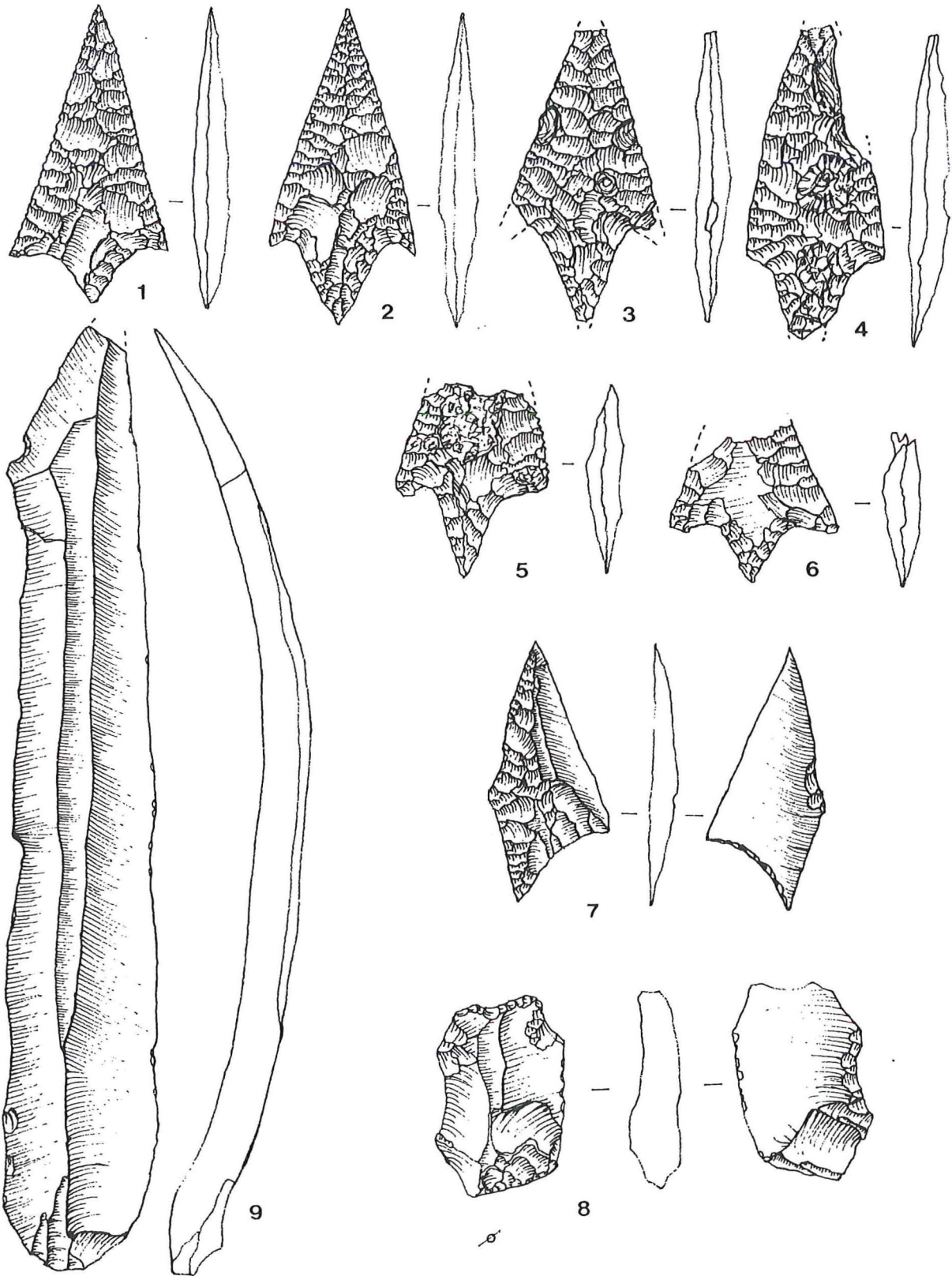

Fig. 32: Negre: silex. (Tamany natural).

Os:

- Canut polimentat amb dues incisions paral·leles en cada extrem. Fragment longitudinal. Llarg: 45 mm. Diàmetre aprox.: 19 mm. (33: 7).
- Fragment de les mateixes característiques. (33: 8).
- Canut amb vuit incisions concèntriques. Fragment longitudinal. Llarg: 20 mm. Diàmetre aproximat: 11 mm. (33: 12).
- Agulla/punxó. Fragment proximal. Secció biconvexa. 36 x 6 x 2. (33: 9).
- Id. Fragment medial. Secció plano-convexa. 42 x 6 x 2. (33: 10).
- Id. Fragment medial. Secció biconvexa. 10 x 7 x 2. (33: 14). (C.E.C.).
- Os aplanat amb una vora polida. Fragment. 22 x 12 x 4. (33: 13). (C.E.C.).

Metall:

- Punxó biapuntat. Secció quadrada. Coure ?. 78 x 2 x 2. (33: 15).
- Vareta. Fragment medial. Secció quadrada en el centre (4 x 4) i rectangular en els extrems (6 x 3 i 6 x 2). Llarg. 49 mm. (33: 11).

Ceràmica (C.E.C.):

- Fragment de vora de tendència tancada perteneixent a un vas campaniforme d'estil marítim. Decoració puntillada a bandes paral·leles de traços oblíqus, alternant amb altres bandes reservades. Restes de pasta blanca farcint les impressions (34: 1).
- Fragment amb mamelló cònic. (34: 5).
- Base plana. Fragment. Diàmetre aproximat: 110 mm. (34: 6).
- Fragment de vora, coll i cos d'ús vas globular amb coll vertical. Diàmetre boca: 95 mm. (34: 4).
- Fragment de vora amb el llavi lleugerament exvassat, d'un coll vertical. Diàmetre boca: 99 mm. (34: 2).
- Fragment de vora i cos d'un vas el·líptic horitzontal de vora reentrant. Diàmetre boca: 152 mm. (34: 3).
- 20 fragments atípics de ceràmica llisa.

Restes humans (C.E.C.):

- 6 peces dentàries perteneixents a un mínim de dos individus adults.
- 4 fragments de crani.
- 4 fragments de mandíbula.
- 2 fragments d'ossos llargs, cremats en part.

Fauna (C.E.C.):

- Una cinquantena de fragments entre els que hi ha ovicàprits.

Altres materials:

- 3 cresols de bec, decorats amb traços paral·lels de manganés. Cronologia musulmana.

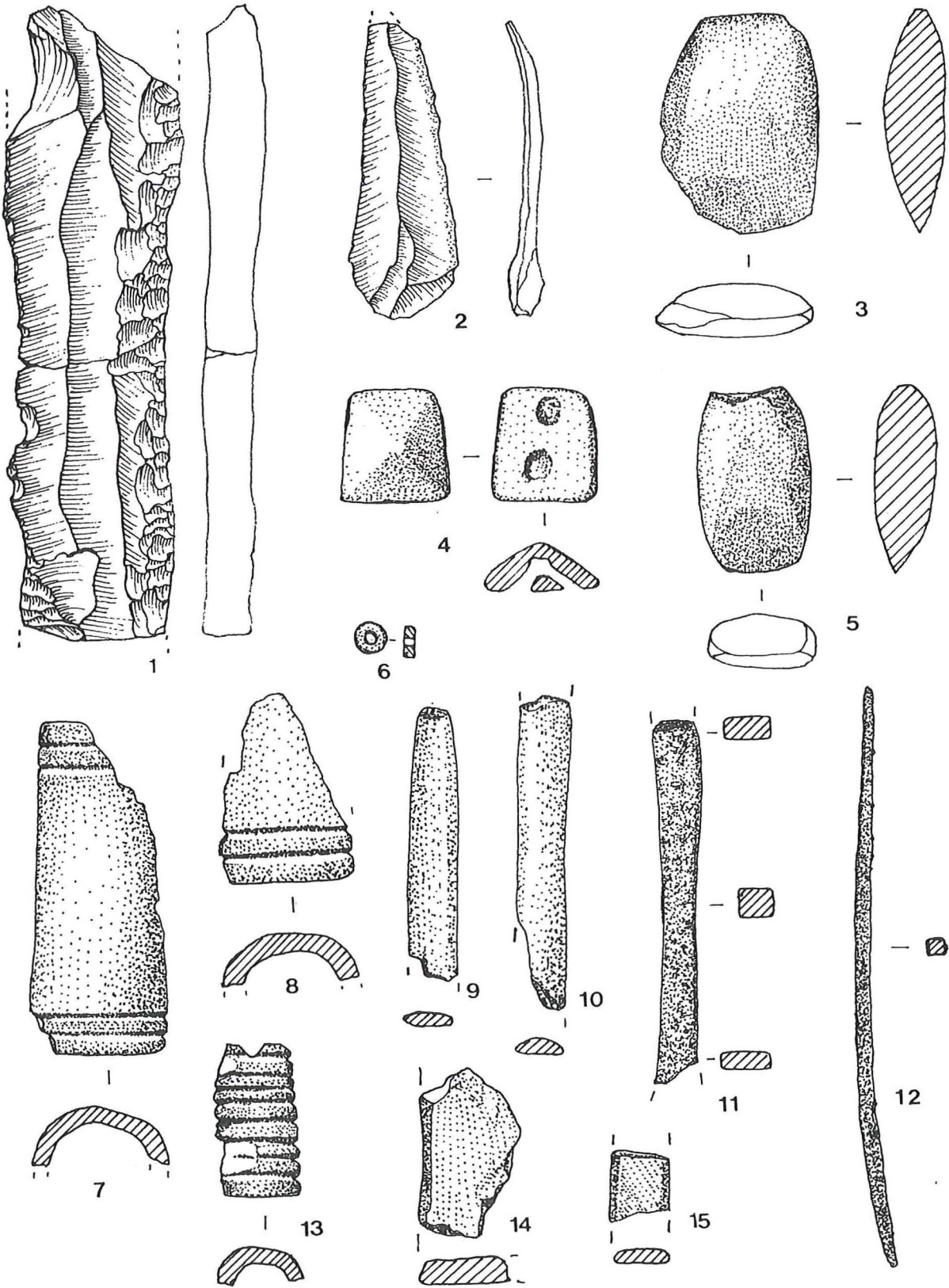

Fig. 33: Negre: 1-2: sílex. 3-6: pedra polida. 7-10 i 13-15: os. 11-12 metall. (Tamany natural).

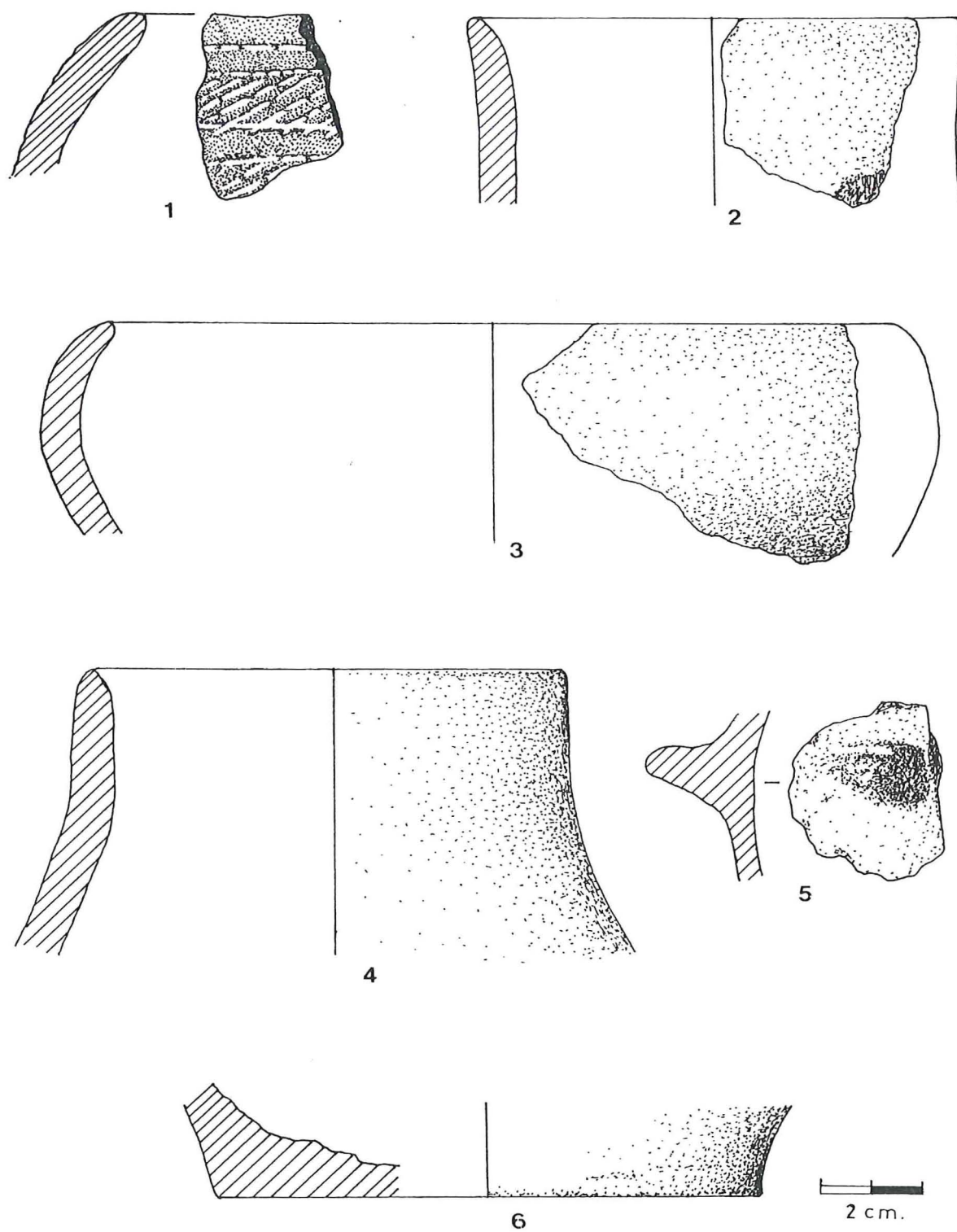

Fig. 34: Negre: ceràmica. (1: tamany natural. 2-6: segons escala).

II.- ELS AIXOVARS: VALORACIÓ CRONO-CULTURAL.

El gros dels elements trobats en les covetes de l'Alberri, ténen amplis paral·lels en els aixovars de la major part de les coves sepulcrals eneolítiques valencianes i murcianes.

La indústria lítica en sílex està representada en les coves contestanes, dominant dos tipus d'útils: les puntes de fletxa i els elements de falç. En menor quantitat hi ha ascles, retocades o no, truncadures, raspadors i nuclis.

Les puntes de fletxa constitueixen un grup tipològic important, utilitzant-se majoritàriament el retoc pla i bifacial. Les d'aletes i peduncle les trobem associades sempre a elements metàl·lics, però la falta d'estudis sobre l'evolució de les puntes de fletxa obliga a ser cautes a l'hora de considerar-les com les últimes en apareixer. Allò ben cert és que a finals de l'Eneolític, la tècnica de la talla experimenta un auge, com s'observa en les grans puntes de fletxa d'aletes i peduncle i llargues fulles de la Cova del Negre.

Entre les peces de sílex destinades a ser enmanegades en falços, hi ha fulles i fulletes, algunes retocades, altres amb senyals d'ús i una amb pàtina de sega, aquesta darrera com les que aparixen en les coves d'habitació neolítiques⁷. L'existència en tres de les coves, Raco Tancat, Llidoner i Balconet, de dents de falç, peça tradicionalment considerada com a típica de la Cultura del Bronze, planteja la possibilitat d'avançar la seua aparició que s'havia fixat en l'HCT⁸.

Les dents de falç, encara que no són freqüents en les coves d'enterrament si que les trobem en jaciments pròxims com en la Cova dels Anells (Banyeres)⁹ o en la Cueva Oriental de Salvatierra (Villena)¹⁰. En contextes precampaniformes, tenim documentades dents de falç en Ereta III, on hi ha un exemplar que, al no presentar pàtina de sega, s'incloïa entre les denticulacions¹¹. Altres poblats on també en trobem són Casa de Lara,

⁷ J. JUAN-CABANILLES. "El utillaje neolítico en sílex del litoral mediterráneo peninsular". *Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia-Saguntum*, 18, València, 1984, pp. 49-102.

⁸ BERNABEU, op. cit., nota 5, p. 98.

⁹ J. APARICIO, J.V. MARTINEZ, E. VIVES i D. CAMPILLO: "Las raíces de Bañeres (Alicante)". Departamento de H.^a Antigua. Facultad de Geografía e Historia. Universidad de València. *Série Arqueológica*, n.º 8, València, 1981, p. 62.

¹⁰ J.M. SOLER: "El Eneolítico en Villena (Alicante)". Departamento de H.^a Antigua. Facultad de Geografía e Historia. Universidad de Valencia. *Série Arqueológica*, n.º 7, València, 1981, p. 115.

¹¹ E. PLA, B. MARTI i J. BARNABEU: "Ereta del Pedregal (Navarrés, Valencia). Campañas de excavación 1976-1979". *Noticario Arqueológico Hispano*, 15, Madrid, 1983, pp. 41-58.

en moments neolítics i eneolítics de les indústries geomètriques ¹², en el poblat amb sitges de Campico de Lèbor ¹³ o en Vega de los Morales, habitat de l'Eneolític inicial ¹⁴.

La procedència dels materials i l'existència d'algun poblat de l'Edat del Bronze en indrets pròxims als jaciments ací estudiats, no assegura la relació de les dents de falç als aixovars, però la presència d'aquests en moments precampaniformes en els jaciments abans citats, fa que es pugui plantejar l'aparició de les dents de falç durant les primeres fases de l'Eneolític.

En pedra polida, tenim en Racó Tancat, Balconet i Negre, aixoles de petit tamany que, lluny de considerar-les peces votives, hi ha que relacionar-les amb el treball de la fusta. L'aixoleta de Balconet, presenta senyals d'enmanegament i mosses en el tall que confirmen el seu caràcter d'útil.

De pedra són alguns elements destinats a l'ornat personal que trobem en la major part dels aixovars: grans de collar discoïdals, cilíndrics i biconcòncics fets sobre pedres calcàries blanques, grisenques i negres. En Balconet i Conill hi ha grans de collar de pedra verda blaneta, potser esteatita.

De Negre procedeix un botó piramidal amb perforació en "V" realitzat en pedra polida blanca. L'associació d'aquest amb Campaniforme marítim, confirma l'adscripció dels botons piramidals en "V" al Campaniforme antic, en contextes del qual hi ha alguns exemplars al País Valencià ¹⁵.

Per al petit nucli de cristal de roca de Conill, no hem trobat paral·lels en contextes semblants, pel que hi haurà que comptar amb un element més en els aixovars dels enterraments de la fase lligada al Campaniforme antic. En canvi, elements de cristal de roca estan presents en el Neolític antic. ¹⁶, trobant-los posteriorment en el nivell III d'Ereta ¹⁷.

¹² J. FORTEA: "Los Complejos microlaminares y geométricos del Epipaleolítico Mediterráneo Español". Memorias del Seminario de Prehistoria y Arqueología, n.º 4, Salamanca, 1983, p. 107.

¹³ E. DEL VAL: "El poblado del Bronce I Mediterráneo del Campico de Lèbor, Totana (Murcia)". Cuadernos de Historia Primitiva. Año III, n.º 1, Madrid, 1943.

¹⁴ E. VALLESPI, A. CIUDAD, V. HURTADO, R. SERRANO i A. CABALLERO: "Materiales del Neolítico Final-Eneolítico de la Vega de los Morales Aldea de Rey, Ciudad Real". Museo de Ciudad Real. Estudios y Monografías, 15, Ciudad Real, 1985.

¹⁵ BERNABEU, op. cit., nota 5, p. 101.

¹⁶ B. MARTI i J. JUAN-CABANILLES: "El neolític valencià. Els primers agricultors i ramaders". Servei d'Investigació Prehistòrica de València, València, 1987.

¹⁷ D. FLETCHER, E. PLA i E. LLOBREGAT: "La Ereta del Pedregal (Navarrés, València)". Excavaciones Arqueológicas en España, 42, Madrid, 1964.

Peça excepcional per la materia prima, podem considerar al penjoll de Llidoner realitzat sobre ambre. No són abundants els elements d'ornat que trobem realitzats sobre resina fòssil en el País Valencià i Múrcia. Sols hem trobat documentats un penjoll i un gra de collar en la Cova de la Pastora (Alcoi) ¹⁸ i un gra de collar en forma de tonell en Blanquizares de Lébor (Totana, Múrcia) ¹⁹. Per contra, aquesta matèria exòtica és freqüent en Millares, Portugal i Sud de França durant l'Eneolític i el Campaniforme. Respecte a la procedència no hi ha unanimitat, sent norderopeu per a Siret i Courtin, mentres que per a Arnal, que analitzà una mostra del Sud de França, seria meridional ²⁰.

L'os és la matèria prima empleada per a variats elements d'ornat. Els més elaborats hi són els penjolls acanalats de cos recte, amb el cap llis perforat, dels que comptem amb un exemplar en Tancada i tres en Racó Tancat. Aquest tipus de penjoll és abundant en les coves d'enterrament múltiple de l'Eneolític Inicial i Ple en el País Valencià i Regió Murciana, concentrant-se les troballes al Sud de la província de València i Nord de la d'Alacant ²¹.

Associades als penjolls acanalats tenim en Racó Tancat agulles amb el cap mòvil, acanalat, i altres amb el cap fixe, cilíndric. El primer tipus s'hi troba també ampliament documentat en les coves funeràries de l'Eneolític Ple, present en moments del Campaniforme Antic, com s'observa ací en Negre, perdurant durant l'HCT ²².

Més escasos però, són els paral·lels de les agulles de cap cilíndric diferenciat. En En Pardo hi ha de semblants però decorades per dos acanaladures horitzontals situades als extrems. Amb el cap llis les trobem el l'area del Tajo portugués durant VNSP I ²³.

¹⁸ I. BALLESTER: "Excavaciones en «Cova de la Pastora» (Alcoi)". *La labor del Servicio de Investigación Prehistórica de Valencia y su Museo en los años 1940 a 1948*. València, 1949, pp. 41-65.

¹⁹ A. ARRIBAS: "El ajuar de las cuevas sepulcrales de los Blanquizares de Lébor (Murcia)". *Memorias de los Museos Arqueológicos Provinciales*, XIII-XIV, Madrid, 1952, p.94.

²⁰ J. BERNABEU: "Los elementos de adorno en el Eneolítico valenciano". Memòria de Licenciatura. Universitat de València, Curs 1978-79, pp. 67-69.

²¹ BERNABEU, op. cit., nota 5, p. 99.

²² BERNABEU, op. cit., nota 5, p. 101.

²³ G. i V. LEISNER: "Die Megalithgraber der Iberischen Halbinsel. Der Wertern." *Madriider Forschungen* Band 1/2, Berlin, 1959.

El reste de l'aixovar fet sobre os: punxons, espàtules, grans de collar i penjolls realitzats sobre peces dentàries i mànecs, tenen amplis paral·lels en les coves d'enterrament i una dilatada cronologia.

Entre els materials estudiats comptem amb un ampli conjunt malacològic ornamental. Trobem *Trivia europea* i *Conus mediterraneus perforatus*; *Glycymeris gaditanus perforatus*, penjolls sobre fragments ventrals o retalls del mateix, *Dentalium Lúria lúrida*, *Venerupis decussata* i *Mitylus edulis*, a més de penjolls de variada morfologia i un possible fragment de braçalet en Balconet.

Aquesta abundor i varietat d'elements d'ornat realitzats sobre petxines marines, evidència una intensitat de contactes amb la costa, distant uns quaranta quilòmetres, entre els habitants de la Conca mitjana del Serpis i els de la zona litoral, espai físic de complicada orografia en el que es coneixen nombroses estacions d'art rupestre²⁴, moltes de les quals pintades durant el III mil·lenari B. C. sincròniques amb els enterraments de l'Alberri.

En quant a elements metàl·lics, tenim quatre punxons biapuntats, en dos casos associats a Campaniforme antic, a l'igual que la peça de Negre, fragmentada pels dos extrems i que podria tractar-se d'un cisell. Els punxons biapuntats són freqüents en les coves d'enterrament del Ple eneolític, acceptant-se la seua presència des de mitjans del III mil·lenari²⁵.

Menció apart mereix el gra de collar bitroncocònic de coure procedent de la Cova de les Aranyes, per al que sols hem trobat paral·lels en les cultures calcolítiques franceses de Languedoc²⁶ i Provença²⁷. S'uneix doncs aquest element a altre que, com els penjolls globulars de Cau Raboser²⁸, corroboren contactes dels jaciments valencians de finals del III mil·lenari amb altres de l'arc nord del Mediterrani occidental.

²⁴ M. HERNANDEZ i CENTRE D'ESTUDIS CONTESTANS: "Arte esquemático en el País Valenciano. Recientes aportaciones". *Zephyrus*, XXXVI, pp. 63-75.

²⁵ J.V. LERMA: "Los orígenes de la matalúrgica en el País Valenciano". *Archivo de Prehistoria Levantina*, XVI, València, 1981, pp. 129-140.

²⁶ H. BARGE: "Les parures du Neolithique ancien au debut de l'Age des Metaux en Languedoc". Laboratoire D'Antropologie et de Prehistoire des pays de la Mediterranee occidentale. CNRS, Paris, 1982, p. 190.

²⁷ BERNABEU, op. cit., nota 20, p. 120.

²⁸ B. MARTI i J. GIL: "Perlas de aletas y glóbulos del Cau Raboser (Carcaixent, València). Algunas consideraciones sobre el Eneolítico valenciano". *Archivo de Prehistoria Levantina*, XV, València, 1978, pp. 47-68.

Una materia prima, òbviament molt empleada, però de difícil conservació, la fusta, també la tenim representada en els jaciments de l'Alberri. En Cova Tancada hi ha un gra de collar bitroncocònic de fusta, per al que els paral.lels més pròxims els tenim en la Grieta de les Lloletes, d'on procedeix altre gra de collar en forma de tonellet²⁹ i altre, discoïdal de la Cova de la Pastora³⁰.

En Racó Tancat tenim dos elements de fusta que, amb les reserves aconsellades al procedir d'excavacions clandestines, poden considerar-se com a perteneixents a l'aixovar. Hi ha un classificat com agulla de cap decorat, per les semblances formals amb una d'os apareguda en la Cova dels Melons del Barranc de la Valltorta³¹. L'altre element de fusta, encara que el buit que presenta en la part central d'una cara té l'aspecte de ser natural, podria tractar-se d'una peça destinada a falç. Hi ha que recordar l'existència en Racó Tancat d'abundants elements de falç (fulles i dents), dues de les quals presenten patina de sega: una fulla, que s'enmanegaria de forma oblíqüa, i una dent de falç, que ho faria paral.lelament a l'eix del mànec, de la mateixa forma que en els fragments de falç del poblat de l'Edat del Bronze de Menente³².

En Llidoner i Balconet, trobem sendes fusaiïoles de ceràmica, elements per al que no hem trobat paral.lels en el conjunt de les coves sepulcrales. Les fusaiïoles, abundants durant l'Edat del Bronze, tenen antecedents en contextes del neolític final del Sud de França i Nord d'Itàlia, on són abundants des de principis del III mil.lenari³³. En la Península Ibèrica hi ha fusaiïoles esferoïdals de ceràmica en la fase III de Castillejos associades a les primeres puntes de fletxa de sílex, datada en el Coure Antic en un moment sincrònic a Millares I³⁴.

²⁹ V. PASCUAL: "Hallazgos prehistóricos en Les Lloletes (Alcoi)". *Archivo de Prehistoria Levantina*, X, València, 1963, pp. 39-58.

³⁰ BALLESTER, op. cit., nota 18, p. 59.

³¹ F. GUSI: "Prehistoria", en *La Valltorta. Arte rupestre del Levante español*, Barcelona, 1982, pp. 66-81.

³² J. JUAN-CABANILLES: "La hoz de la Edad del Bronce del «Mas de Menente» (Alcoi, Alacant). Aproximación a su tecnología y contexto cultural". *Lucentum*, IV, Alacant, 1985, pp. 37-53.

³³ Z. CASTRO: "Fusayolas ibéricas, antecedentes y empleo", *Cypsela*, III, Girona, 1980.

³⁴ A. ARRIBAS i F. MOLINA: "El poblado de «Los Castillejos» en las Peñas de los Gitanos (Montefrío, Granada). Campaña de excavación de 1971. El corte n.º 1". Cuadernos de Prehistoria de la Universidad de Granada. Série Monográfica, 3, Granada, 1979, p. 135.

En quant a la ceràmica dels aixovars, en tenim poca. La ceràmica llisa és l'única que trobem en quatre jaciments: Aranyes, Racó Tancat, Tançada i Llidoner. Es tracta de vasos globulars i hemisfèrics, acompanyats en Llidoner per olles amb coll, escudelles, carenes i, com elements de suspensió, anses anulars, mamellons i llengüetes.

Comentari apart merixen les ceràmiques decorades que sí poden servir-nos per a una aproximació cronològica. Entre els materials de la Cova del Balconet dipositats al Museu d'Alcoi, trobem dos fragments decorats amb triangles incisos, l'un farcit de punts impresos i l'altre d'incisions paral·leles, que foren classificades com a Campaniformes ³⁵.

Els motius de la decoració de Balconet tenen una ampla cronologia, trobant-los en poblats precampaniformes valencians com en La Macolla ³⁶ o en la sitja de Font de Maïques (Quatretondeta) segons comunicació verbal de Joan Bernabeu. També apareixen en la segona fase de Papa Uvas (Huelva) amb una data radiocarbònica del 2890 BC. ³⁷ o en las Pozas (Zamora) amb tres dates que els situen entre el 2475 i el 2125 BC ³⁸. La ceràmica campaniforme, també fa ús de motius semblants ³⁹ que perduren fins a moments terminals del Bronze com s'ha constatat en la Mola d'Agres ⁴⁰ o en la sima alcoiana del Pinaret del Mas Nou ⁴¹, per citar només exemples pròxims.

S'inclinem per una cronologia de la primera meitat del III mil·lenari per als fragments de ceràmica decorada de Balconet en consonància amb el reste de l'aixovar.

La ceràmica campaniforme la trobem en dues de les coves de l'Alberri. En Negre, un fragment de Campaniforme marítim de tècnica puntillada,

³⁵ D. FLETCHER: "Campaniforme", en *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*, Tomo II, València, 1974, p. 306.

³⁶ SOLER, op. cit., nota 10, fig. 15.

³⁷ J.C. MARTIN DE LA CRUZ: "Papa Uvas I (Aljaraque, Huelva). Campañas 1976 a 1979". Excavaciones Arqueológicas en España, n.º 136, Madrid, 1985, fig. 51.

³⁸ G. DELIBES: "La Prehistoria del Valle del Duero". Valladolid, 1985, p. 38.

³⁹ BERNABEU, op. cit., nota 5, figs. 55 i 56.

⁴⁰ CENTRE D'ESTUDIS CONTESTANS: "La Mola d'Agres". *Archivo de Prehistoria Levantina*, XV, València, 1978, pp. 99-116.

⁴¹ J. TRELIS: "Un fragmento de cerámica del Bronce Tardío de la Sima del Pinaret del Mas Nou, Alcoy (Alicante), *Revista de Festes de Moros i Cristians*, Alcoi, 1983, pp. 90-91.

data l'enterrament en un moment final de l'Eneolític Ple, en les postrime-ries del III mil·lenari. L'estil marítim es concentra en el País Valencià en les comarques meridionals, fet que fa pensar en una procedència a través de la Cultura de Los Millares, amb una cronologia, segons Harrison, en torn al 2200 BC ⁴².

En Conill, tenim Campaniforme marítim de tècnica puntillada i de varietat "linear", associat a Campaniforme incís, el que planteja la perduració de la tècnica del puntillat en l'HCT que, donades les escases associacions conegudes al País Valencià, s'ha considerat com a residual ⁴³.

Per al fragment de Conill amb decoració incisa dibuixant motius esteli-formes, ho hem trobat paral·lels en el repertori campaniforme. El motiu decoratiu recorda al d'alguns vasos de sepulcres de Los Millares ⁴⁴, i també a altres de poblats del Bronze Valencià: Muntanya Assolada ⁴⁵ i Castillejos de los Moros ⁴⁶.

També en Conill hi ha un fragment sense decoració perteneixent a una petita base plana de 5 centímetres de diàmetre, que morfològicament recorda a les dels "copos" portuguesos, tipus ceràmic que apareix en els moments inicials de VNSP I, derivant en VNSP II a peces de pitjor factura i rarament decorades ⁴⁷. La petita base plana de Conill podria classificar-se com una variant dels gobelets que apareixen en alguns jaciments valencians de l'HCT., tipus IX de Bernabeu ⁴⁸.

Els restes humans

Pels restes humans que ens han arribat, peces dentàries, fragments corresponents al crani i a ossos llargs, pensem que es tracta d'enterraments secundaris. Aquest ritus n'es freqüent en els enterraments del III mil.,

⁴² BERNABEU, op. cit., nota 5, p. 86.

⁴³ BERNABEU, op. cit., nota 5, p. 91.

⁴⁴ M. ALMAGRO i A. ARRIBAS: "El poblado y la necrópolis megalíticos de Los Millares (Santa Fe de Mondújar, Almeria)". *Biblioteca Prehistórica Hispana*, III, Madrid, 1963, p. 319.

⁴⁵ B. MARTI: "La Muntanya Assolada (Alzira, València). Poblado de la Cultura del Bronce Valenciano". *Actas del XVI Congreso Nacional de Arqueología* (Murcia-Cartagena 1982), Zaragoza, 1983, pp. 259-268.

⁴⁶ D. FLETCHER i J. ALCACER: "El Castillarejo de los Moros (Andilla, Valencia)". *Archivo de Prehistoria Levantina*, VII, València, 1958, lám. X.

⁴⁷ A. DO PAÇO: "Castro de Vilanova de S. Pedro. Nota sobre un tipo de ceràmica del estrato Vila-nova I". *Ampúrias*, XXI, Barcelona, 1959, pp. 252-260.

⁴⁸ BERNABEU, op. cit., nota 5, p. 96.

havent-se constatat també durant el Neolític Antic en la Cova de la Sarsa (Bocairent), on hi ha un enterrament secundari doble en una grieta ⁴⁹.

L'estudi que Blai Cloquell està realitzant amb les peces dentàries, donen un total de 57 individus enterrats, dels quals 48 en són adults i 9 menors de deu anys.

En tres coves almenys, s'hi tracta d'enterraments múltiples: Racó Tancat, Conill i Paella, amb 34, 11 i 3 individus constatats. El reste de coves tenen restes d'un o dos individus, potser pel poc interès que els restes ossis oferiren als excavadors.

Resulten d'especial interès dues peces dentàries mutilades intencionadament: un segon premolar infantil de Conill, que presenta amputació de les arrels a nivell del coll, i un primer premolar de Racó Tancat amb un orifici circular de vora cònica i polida en el canal radicular.

Es coneixen en la Península Ibèrica altres tres jaciments amb mutilacions dentàries: Cabrerizos (Segovia), Cueva del Barranco de la Higuera (Múrcia) i Ullastret (Girona), associades a materials de cronologia neolítica, eneolítica i ibèrica respectivament. En aquests casos però les mutilacions que predominen són l'eliminació d'una part dental i la tendència a aguditzar la corona ⁵⁰.

Altre fet que s'observa en Racó Tancat i Negre és la cremació de restes humans. En la primera, dos fragments de mandíbula i tres peces dentàries d'un total de 142, presenten senyals de foc. En Negre són dos fragments d'ossos llargs cremats en part.

Al País Valencià hi ha alguns exemples de restes humans afectats pel foc: Llometes ⁵¹, Bolumini ⁵², Barsella ⁵³, Recambra ⁵⁴ i en les comarques

⁴⁹ V. CASANOVA: "El enterramiento doble de la Cova de la Sarsa (Bocairent, Valencia). *Archivo de Prehistoria Levantina*, XV, València, 1978.

⁵⁰ D. CAMPILLO: "Mutilations dentaires de la préhistoire de la Péninsule Ibérique". *L'Anthropologie*, tome 83, n.º 3, Paris, pp. 374-394.

⁵¹ R. VICEDO: "*História de Alcoy y su región*". Alcoi, 1920-22, p. 73.

⁵² V. PASCUAL: "Un nuevo ídolo oculado de la Cueva Bolumini (Alfafara, Alicante)". *Archivo de Prehistoria Levantina*, I, Valencia. 1957. pp. 7-12.

⁵³ J. BELDA: "Excavaciones en el "Monte de la Barsella", término de Torremanzanas (Alicante)". Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades, 112, Madrid, 1931, p. 21.

⁵⁴ J. APARICIO, V. GURREA i S. CLIMENT: "*Carta arqueológica de La Safor*". Instituto de estudios comarcales "Alfonso el Viejo", Gandia, 1983, p. 243.

més meridinals la Cova de Roca i Penya Roja ⁵⁵. Aquest ritu també s'observa en les coves naturals i necròpolis megalítiques de la Regió murciana ⁵⁶ i n'és un dels denominadors comuns al fenomen megalític ⁵⁷.

Hem de considerar doncs la cremació parcial dels restes humans com una pràctica ritual freqüent en els enterraments del III mil·lenari, i exponent, junt a altres manipulacions post-mortem de caràcter cùltic, de la complexa espiritualitat d'eixa època.

.....
 Una vegada analitzats els materials de les covetes de l'Alberri, interessa veure algun dels problemes que platengen aquest tipus de jaciments.

L'estat actual de la investigació i el nostre registre arqueològic, no permet realitzar una gradació cronològica ajustada per la repetició del mateix.

Racó Tancat, Tancada i Llidoner, amb penjolls acanalats les dues primeres i sense elements metàl·lics ni puntes de fletxa d'aletes i peduncle, deuen corespondre a un primer horitzó cronològic, dins de la primera meitat del III mil·lenari, mentre que les altres poden situar-se en la segona meitat al estar-hi present el metall. Tancarien la seqüència Negre i Conill, que presenten campaniforme marítim, entorn al canvi del mil·lenari.

Cap la possibilitat de que els aixovars no siguen sincrònics i de que moltes covetes s'hagen utilitzat com a necròpolis durant una dilatada etapa de temps, amb la consegüent barreja dels materials ja en època prehistòrica. Evidentment, donat el petit tamany de les coves i el gran número d'inhumats en alguna d'elles, un nou enterrament suposaria la necessitat de procurar-li lloc, donant-se per tant una redistribució dels restes humans i aixovars.

Des d'aleshores, com alguns materials allí trobats atestigüen, hi han estat freqüentades en època ibèrica i, ocasionalment en moments del Baix

⁵⁵ R. SORIANO: "Notas sobre el Eneolítico y los orígenes del poblamiento de la Edad del Bronce en la Vega Baja del Segura". *El Eneolítico en el País Valenciano*, Alcoi, 1986, p. 40.

⁵⁶ J.F. IDANEZ: "Incineración parcial en los enterramientos colectivos eneolíticos del Sudeste español (Comunicación)". *Actas de la Mesa Redonda sobre Megalitismo Peninsular*, Madrid, 1986, pp. 165-167.

⁵⁷ M.R. LUCAS: "El fenómeno megalítico: Estado actual de la investigación". *Actas de la Mesa Redonda sobre Megalitismo Peninsular*, Madrid, 1986, pp. 11-20.

Imperi, en relació amb els diferents assentaments que d'eixes cronologies trobem en la Serra de l'Alberri ⁵⁸.

Per altra banda, els materials arqueològics que ens han arribat, objecte d'aquest article, són producte de la búsqueda d'hipotètics tresors o d'objectes antics, no procedint en cap cas d'excavacions metòdiques, motiu pel qual es vem privats d'una preciada informació referent al tipus de ritu empleat, individualització dels aixovars, existència o no de diferents nivells d'enterrament, etc.

Les característiques dels jaciments i del conjunt material ací estudiats, perteneixen a l'etapa que hom ha convingut en cridar Eneolític, període poc articulat respecte a les seues fases evolutives, al haver-hi desconeixement dels enterraments del Neolític final i de jaciments d'habitat publicats en extensió que ofereixquen seqüències comparatives ⁵⁹.

L'adopció del ritu d'enterrament múltiple en la Península Ibèrica sembla fer-se en el Neolític final, a jutjar pel que succeeix en les fases inicials de la Cultura d'Almeria, on coexisteixen les inhumacions individuals, dobles i múltiples ⁶⁰.

Als Pirineus Orientals, la Caune de Bélesta, dipòsit primari amb restes de vint individus i abundant ceràmica del tipus Montboló, donà una data radiocarbònica del 5640 ± 120 BP ⁶¹.

També hi ha indicis en coves valencianes que apuntarien cap a una major antigüetat d'aquest ritu, al haver-hi materials clarament neolítics en contextes relacionables amb les coves sepulcrales col·lectives ⁶².

⁵⁸ J.LL. PASCUAL: "Notes sobre el poblament ibèric a Cocentaina", *Revista de Festes de Moros i Cristians*, Cocentaina, 1983.

J. TORRO i P. FERRER: "Asentamientos altomedievales en el Pic Negro (Cocentaina, Alicante). Aportación al estudio del tránsito a la época islámica en el ámbito montañoso de las comarcas meridionales del País Valenciano". *Coloquio sobre Arqueología Medieval*, Huesca. 1985.

⁵⁹ La publicació en extensió de l'Ereta, seria imprescindible per al coneixement d'aquesta etapa.

⁶⁰ P. ACOSTA i R. CRUZ-AUÑON: "Los enterramientos de las fases iniciales en la Cultura de Almeria". *Habis*, 12, Huelva, 1981, pp. 275-360

⁶¹ F. TREINEN-CLAUSTRE, J. ZAMIT i X. BLAIZE: "La sepultura colectiva más antigua del Sur de Francia", *Mundo Científico*, n.º 51, pp. 1042-1044.

⁶² J. BERNABEU: "El Eneolítico valenciano: "Horizonte cultural o cronológico", *El Eneolítico en el País Valenciano*, Alcoi, 1986 pp. 9-14.

Sería de gran ajuda la publicació de la Cova de la Solana d'Almuichic (Oliva), en la que en una nota publicada pels seus excavadors (APARICIO i altres, op. cit., nota 54, p. 220), parlen de més de 40 individus enterrats amb un aixovar de puntes de fletxa, geomètrics, fulles i ceràmica llisa i decorada, entre la que s'observa -en les fotografies- ceràmiques incises, impreses i esgrafiades pròpies de finals del IV mil·lenari.

El conjunt de les coves sepulcralcs de caràcter múltiple no és sincrònic, arrancat del Neolític final i omplint tot el III mil·lenari. En alguns moments d'eixc marc cronològic hi ha també enterraments en poblat. Al País Valencià, apart dels enterraments campaniformes en sitja de Filomena i l'Atarcó, estaria atestiguat pel fragment de crani del nivell III d'Ereta, en el que també apareixeren ídols ocultats com els dels aixovars d'alguns enterraments en cova⁶³, i pel fragment de parietal humà del fossat de Marges Alts (Muro)⁶⁴.

La coexistència en alguns moments del període d'enterraments en cova i en l'interior dels poblats, incideix en la problemàtica del mateix. En l'actualitat, estem encara lluny de poder donar una explicació satisfactòria a aquest fenomen, a l'igual que passa amb altre tan rellevant com és l'absència ací de monuments megalítics.

III.- EL LLOCS D'HABITACIÓ:

Excepte en contades ocasions, la direcció de la investigació sobre les societats neolítiques i eneolítiques valencianes, s'ha centrat en l'estudi dels jaciments en cova, donada la major facilitat en la localització d'aquestes i la riquesa dels seus materials. Així, en l'actualitat comptem amb abundant documentació respecte a l'habitat en cova del primer Neolític, i coneixem mols aixovars d'enterrament tradicionalment considerats eneolítics.

Pel contrari, el nivell de coneixement sobre els habitats a l'aire lliure és prou menor, al trobar-se els jaciments en terres planes, amb les conseqüents dificultats de localització i estar afectats pels treballs agrícoles des d'època prehistòrica, destruïts per l'explotació de graveres i grans remociones, o soterrats per posteriors sedimentacions naturals.

El marc geogràfic on es troben els enterraments de l'Alberri, reuneix una sèrie de condicions que permeten avançar en el coneixement dels assentaments humans durant la Prehistòria recent. Les comarques del Comtat i de l'Alcoià han estat sotmeses a una intensa tasca de prospecció i d'investigació que ens permet comptar ara amb un bon conjunt de materials

⁶³ D. FLETCHER: "La Ereta del Pedregal (Navarres, Valencia)". *Archivo de Prehistòria Levantina*, IX, València, 1961, p. 12.

⁶⁴ J. LL. PASCUAL: "La Vall Alta i Mitjana del riu d'Alcoi del Neolític a l'Edad del Bronze. La qüestió dels poblats amb sitges i fossats"; Memòria de Licenciatura, Universitat de València, Curs 1985-86, p. 131.

i, el que és més important, amb una fiable seriació dels primers moments neolítics en base a les excavacions de la Cova de l'Or (Beniarrés) ⁶⁵.

Amb el registre arqueològic a l'abast, s'observa per part dels grups neolítics de l'horitzó cardial una preferència per l'habitat en cova o en abríc. L'habitat en poblat però, encara que en escàs número de jaciments, és un fet documentat en Lara i Arenal ⁶⁶, i dins l'àrea que estudiem, en el polèmic Mas d'Is ⁶⁷.

El registre evidència que des de mitjans del IV mil·lenari, les coves són abandonades com a lloc d'habitat. L'Or, intensament ocupada en els mil·lennaris V i IV, presenta una ocupació marginal en els últims moments en que s'habita, sent escassos els materials dels nivells superiors que arriben a finals de IV o principi del III mil·lenari.

Aquest comportament dels grups neolítics sembla repetir-se en tota la Península Ibèrica. En efecte, arrancant de la segona meitat del IV i durant el III mil·lenari assistim a la generalització de l'habitat en pla, en un horitzó material amb ceràmica majoritàriament no decorada, sense elements constructius que indiquen preocupació defensiva i en indrets situats prop dels cursos d'aigua.

Només algunes coves segueixen ocupades amb certa intensitat, explicant-se per qüestions econòmiques, con s'ha apuntat recentement per a la Cova de les Cendres (Teulada) en base a l'aprofitament dels recursos marins ⁶⁸.

⁶⁵ La Cova de l'Or és punt de referència obligat per a la comprensió del fenomen neolític al haber-hi publicades dues monografies i recents estudis sobre determinats aspectes de la cultura material: B. MARTI: "*Cova de l'Or (Beniarrés, Alicante)*". Vol. I., Trabajos Varios del Servicio de Investigación Prehistórica, n.º 51, València, 1977.

B. MARTI, V. PASCUAL, D. GALLARD, P. LOPEZ, M. PEREZ, J. ACUNA i F. ROBLES: "*Cova de l'Or (Beniarrés, Alicante)*". Vol. II, Trabajos Varios del Servicio de Investigación Prehistórica, n.º 65, València, 1980.

JUAN CABANILLES, op. cit., nota 7.

E. VENTO: "Ensayo de clasificación sistemática de la industria ósea neolítica. La Cova de l'Or. Excavaciones Antiguas." *Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia-Saguntum*, 19, València, 1984, pp. 31-84.

J. BERNABEU: "*La evolución del Neolítico en la zona Oriental de la Península Ibérica. I. La Tradición Cultural de las Cerámicas Impresas*", Tesis doctoral, València, 1986, inèdita.

⁶⁶ J.M. SOLER: "*Villena: Prehistòria-Història-Monumentos*". Diputación Provincial de Alicante, Alacant. 1976.

⁶⁷ B. TARACENA: "Informe acerca de la autenticidad de los objetos hallados en el Bancal de la Corona de Mas de Is, término de Penàguila (Alicante)", *Actas del VI Congreso Arqueológico del Sudeste*

⁶⁸ BERNABEU, op. cit., nota 62, p. 10.

La major part de les coves però, seran destinades a partir del Neolític final per a llocs d'enterrament.

Hi ha alguns exemples de coves d'enterrament de similars característiques a les de l'Alberri que s'han relacionat en jaciments d'habitat situats en terres planes. El cas més documentat és el de les Coves de Blanquizares de Lébor⁶⁹ amb el poblat de sitges de Campico de Lébor, que donà materials paral·lelitzables als dels enterraments⁷⁰.

També s'ha apuntat la possible relació entre les Coves de la Barsella (Torre de les Maçanes) amb les nombroses sitges i poblats situats en les terres planes⁷¹, així com que la Cueva de las Lechuzas (Villena) fora el lloc utilitzat per a l'enterrament dels habitants de Lara⁷² o, més proxím als nostres jaciments, s'ha senyalat la possibilitat de que els enterrats en Les Llometes (Alcoi) visqueren en l'Horta Major⁷³, zona on també s'ha constatat l'existència de varies sitges en una àrea prou extensa.

Ací en la Vall del Serpis tenim l'oportunitat de profunditzar en eixa relació enterraments-poblats, al haver-hi documentats abundants llocs d'habitat, producte de les prospeccions del Centre d'Estudis Contestans i de les que, sota la direcció de J. Bernabeu, estem realitzant en l'actualitat.

El jaciment que més elements de comparació aporta és el de Les Jovades, situat a poc més d'un quilòmetre al NE. de la Serra de l'Alberri, en el que s'han localitzat 124 sitges i recollit abundant material que permet datar-lo en la primera meitat del III mil·lenari⁷⁴.

No falten en la indústria en sílex i pedra polida de Jovades cap dels elements que apareixen en els aixovars de l'Alberri. També els ídols plans de Jovades ténen els paral·lels més pròxims en algunes coves sepulcral de la Conca del Serpis: Pastora⁷⁵, En Pardo⁷⁶ i Moro⁷⁷.

⁶⁹ J. CUADRADO: "El yacimiento eneolítico de "Los Blanquizares de Lébor" en la provincia de Murcia". *Archivo Español de Arte y Arqueología*, VI, Madrid, 1930, pp. 51-56.

⁷⁰ DEL VAL, op. cit., nota 13.

⁷¹ BELDA, op. cit., nota 53, p. 60.

⁷² M. TARRADELL: "El País Valenciano del Neolítico a la iberización. Ensayo de síntesis". Laboratorio de Arqueología, Universidad de Valencia, València, 1962, p. 104.

⁷³ PASCUAL, op. cit., nota 29, p. 58.

⁷⁴ J.LL. PASCUAL: "Les Jovades (Cocentaina). Notes per a l'estudi del poblament eneolític a la conca del riu d'Alcoi", *El Eneolítico en el País Valenciano*, Alcoi, 1986, pp. 73-87. Idem, op. cit., nota 64, pp. 96-121.

⁷⁵ BALLESTER, op. cit., nota 18, lám. IV A.

⁷⁶ Materials exposats en el Museu Arqueològic Municipal d'Alcoi.

⁷⁷ M.D. ASQUERINO: "Cova del Moro (Agres, Alicante), *Varia*, I, València, pp. 123-146.

Altres poblats en els que trobem elements suntuaris d'os similars als d'alguns enterraments precampaniformes en cova són l'Ereta, on s'han trobat ídols oculats d'os⁷⁸ i l'Alcúdia d'Elx amb un penjoll acanalat d'os⁷⁹.

Així mateix, en època campaniforme trobem llocs d'habitat situats en terres planes com es constata en Les Trilles (Cocentaina), jaciment situat a la marge dreta del riu Penàguila, subsidiari del Serpis. En un marge d'aquesta partida s'observa, a poc més d'un metre de la superfície, un nivell arqueològic del que procedeix un fragment de campaniforme incís d'estil clàssic tardà, pel que els paral·lels més pròxims es troben a l'Alberri en la Cova del Conill.

Com en habitats de cronologia anterior, s'han localitzat en Les Trilles dues sitges, tipus d'estructura també present en els assentaments campaniformes d'Atarcó i Filomenà.

Aquesta pervivència del mateix model d'assentament des del Neolític final a l'HCT, junt a l'aparent repetició del registre, indica l'existència ací d'unes comunitats neolítiques de forta tradició cultural. Les innovacions introduïdes durant aquest període, no afentaran substancialment a l'estructura sobre la que actuen, limitant-se a la difusió d'una sèrie d'artefactes, quasi tots culturals o suntuaris, mentre que el gros de la cultura material atén encara a tradicions neolítiques⁸⁰.

Un dels trets que més crida l'atenció en aquesta zona és la densitat de jaciments atribuïbles a eixa etapa. A mode d'exemple, en un fragment de tres quilòmetres de la marge esquerra del riu d'Alcoi, entre Cocentaina i Muro, tenim documentats almenys sis assentaments, quatre dels quals amb sitges, que assoleixen grans dimensions, arribant-hi fins a les 15 Ha.

Donades les dificultats de localització dels jaciments, els poblats per trobar-se en zones molt alterades per l'acció humana i les coves, generalment de petita entrada, encara que la zona ha estat fortament prospectada, hem de pensar que el número d'existents hi seria notablement superior al documentat fins ara.

Aquesta densitat de jaciments, també constatada en altres zones com la Vall d'Albaida, i el gran tamany que assoleixen els assentaments, indiquen un marcat augment demogràfic, conseqüència, lògica del nou sistema econòmic iniciat en el cinquè mil·lenni.

⁷⁸ FLETCHER, op. cit., nota 63, p. 12.

⁷⁹ BERNABEU, op. cit., nota 5, p. 26.

⁸⁰ BERNABEU, op. cit., nota 5, p. 108.

Efectivament, la importància de l'agricultura es dedueix dels nombrosos molins que trobem als poblats, per la diversificació i abundància dels elements per a falç, destrals i aixoles que aparixen en els habitats i formant part dels aixovars funeraris, i, potser, en la proliferació de sitges, cas de que foren utilitzades com a dipòsits de cereals.

Altre fet que apuntaria cap a un augment demogràfic seria la major proporció que respecte al Neolític Antic s'observa en l'Ereta d'espècies salvatges⁸¹. L'augment de la cacera es pot llegir com un important complement en la dieta alimentària d'una població en continu creixement que cada vegada demana més aliments.

Per altra banda, qualsevol tipus d'agricultura requereix el magatzematge de bens col·lectius i, les tensions que inevitablement surgirien respecte l'accés a eixos bens, comportaria el desenvolupament de ritus comunals per a dominar els possibles conflictes. Aquest ritus tindrien, en opinió de Gilman i Thornes, la seua expressió arqueològica en els enterraments col·lectius i en la complexitat dels aixovars⁸².

En conclusió, les coves sepulcral de l'Alberri són l'exponent funerari de les comunitats agrícoles que des del Neolític final i durant tot el III mil·lenni d'abans de la nostra Era poblaven les terres planes pròximes a Cocentaina.

Momés quan tingam jaciments ben excavats que permeteixquen la comparació de nivells i materials sobre bases documentals més sòlides, s'avançarà en quant a la resolució dels nombrosos interrogants que aquesta etapa planteja.

⁸¹ B. MARTI: "El naixement de l'agricultura en el País Valencià. Del Neolític a l'Edat del Bronze". Universitat de València. Secretariat de Publicacions. Sèrie Universitària, n.º 1, València, 1983, p. 82.

⁸² A. GILMAN i J.B. THORNES: "El uso del suelo en la prehistoria del Sudeste de España". Fundación Juan March, Sèrie Universitària, n.º 227, Madrid, 1985, p. 25.